

TAKDİM

Hacı Bayram-ı Veli... Ankara'da ve tüm dünyada güzelliğın ve iyiliğın simgesi... Gönlümüze taht kurmuş, gönül rehberimizdir.

Osmanlı döneminde manevi bir diriliş sağlayan Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri, Ankara'mızın kıymetli manevi mimarlarından olup; bu topraklar onun güzelliğıyla, ilahi aşkıyla aydınlığa kavuşmuştur. Hacı Bayram-ı Veli, bizlere imanın, güzel ahlakın en güzel örneklerini sunarak; sevginin kaynağına giden yol da insanlığın en kıymetli gönül hizmetini sunmuştur. İnsanlığın huzur ve barış içinde yaşaması için milli ve manevi değerlerin bilinmesi ve yaşatılması bizlerin en önemli vazifesidir. Bu sebeple, dilleri susturan, kalpleri ilahi aşk ile buluşturan Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri'ni, gönüllerimizle bir kez daha yaşatmak ve yeni nesillerin daha yakından tanınmasına vesile olmak için bu büyük buluşmayı gerçekleştiriyor ve hayırlara vesile olmasını diliyoruz.

Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri'nin açtığı bu huzur yolunda birlikte yürümek dileğiyile...

İ. MELİH GÖKÇEK

Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı
Avrupa Ödülü Kazanan Kentler Birliğı Başkanı
Küresel Tasarım Kentler Birliğı Başkanı

Allah'ın kendine dost edindiğı kullardan ölmeden önce ölme makamındaki büyük Sultan Hacı Bayrâm-ı Veli Hazretleri'ni anmak ve mübârek mânâsının örnek olarak yaşanabilmesi için onu en emin dillerden tanımak gayesi ile bu sempozyumu hazırlamış bulunmaktayız. Ankara Belediyesi'nin ev sahipliğı yapacağı programa hizmetçilik etmiş olmanın lezzetini yaşıyoruz. Bayrâmî Şeyhi Müştak Baba'nın 1800'lü yıllarda yazmış olduğı şiirde belirttiğı gibi Nazenin yani Hacı Bayram Makamı; mübârek koynunda taşıdığı Allah sevgilisinden dolayı Elif harfiyle bezenince, Ankara, Peygamber'in methettiğı ve kutsadığı İstanbul'un değerine yükseldi müjdesiyle programı yalnız Ankara'da yapmaya karar vermiş bulunuyoruz.

İstanbul'un alınışından, Osmanlıların yayılışından, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna hatta Ankara'nın başkent oluşuna kadar yüce tasarrufunu hissettiğimiz Hacı Bayrâm-ı Veli'yi sevmenin ve hatırlamanın herkesin mânevî borcu olduğı düşüncesiyle sempozyumun hayırlarla geçmesini niyaz ediyoruz.

CEMÂLNUR SARGUT

Türk Kadınları Kültür Derneğı
İstanbul Şubesi Başkanı

İÇİNDEKİLER

HACI BAYRÂM-I VELÎ'NİN HAYATI	7
HACI BAYRÂM-I VELÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ	16
Fakr	16
Muhabbet	17
Mânevî Eğitim (Sülûk)	18
Sohbet	19
Mürîd	20
Şeyh	20
Halvet	22
Nefs	23
Dünya	25
Kalp	27

HACI BAYRÂM-I VELÎ'NİN EDEBÎ ŞAHSİYETİ.....	32
Hacı Bayram Veli'nin Bilinen Şiirleri	35
İlâhî Taksim	35
İlâhî Zikir	35
İlâhî Savt	36
İlâhî	36
Hacı Bayram Veli'ye Atfedilen Diğer Şiirler	37
1. Nazîre-i Bayram	37
2. Nazîre-i Bayram	37
3. Nazîre-i Bayram	38
4. Nazîre-i Bayram	38
5. Nazîre-i Bayram	39
6. Bayrâmî Fermâyed	39
7. Bayrâmî Fermâyed	40
8. Bayrâmî Fermâyed	40
BAYRÂMÎYYE TARÎKATI	41
Silsilesi	41
Tarihçesi	42
Tarîkatın Özellikleri	45
Bayrâmî Tekkeleri	47
AKŞEMSEDDİN HAZRETLERİ	48
Çadır Gecesi	53
Akşemseddin Hazretleri'nin Tasavvufî Görüşleri	56
Akşemseddin Hazretleri'nin Şiirleri	58
Hacı Bayram Vali's Poems translated by Victoria Holbrook	61

HACI BAYRÂM-I VELÎ'NİN HAYATI

(753/1352 - 833/1430)

Tarîkat ehlinin dilinde 'Pîr' ismiyle anılan ve Bayrâmîyye tarîkatı kurucusu olan Hacı Bayram Velî, 753/1352-53 tarihinde Ankara'nın Çubuksuyu kenarında 'Solfasol-Zü'l-Fadl' köyünde dünyaya geldi. İsmi Nûman ise de, mürşidi olan Ebû Hâmid Aksarâyî (Somuncu Baba) ile buluşmaları bir kurban bayramına rastladığı için, şeyhi tarafından kendisine Bayram ismi verilmiştir. Babası Koyinlica Ahmed isimli bir zattır. Üç oğlundan en büyüğünün adı Hacı Bayram, ortancası Safiyyüddin, küçüğü Abdal Musa'dır.¹

Devrinin gerektirdiği ilimleri öğrendikten sonra Ankara'da Melike Hatun tarafından yaptırılan Kara Medrese'ye müderris oldu.² Lâmiî Çelebi onun çok etkili olan sohbetinin bereketi sayesinde birçok kimsenin yüce mertebelere vâsıl olduğunu ifâde eder. Mecdî, Lâmiî ve Taşköprüzâde'deki bilgiye ek olarak Hacı Bayram'ın Ankara'da Melike Hatun'un yaptırdığı Kara Medrese'de müderris iken burayı terk edip, Somuncu Baba'ya intisap ettiğini söyler.³

1 Dr. Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994, s. 408.

2 Kâzım Büyükkaksoy, *Hak Yolunun Önderleri*, Eser Kitabevi, İstanbul 1973, s. 292.

3 Nihat Azamat, "*Hacı Bayrâm-ı Velî*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1996, c. 14, s. 443.

Himmət Efendi Hacı Bayram'ın küçüklüğünü anlatırken şöyle der:

*O mâderzâde şeyh ü pîr-i kâmil
Yedi yaşında derler oldu vâsıl*

Hacı Bayram, bu ifâdelere göre, küçük yaşta iken, olgunluğa nâil olmuştur.

Ankara'mızın mânevî mimarı Hacı Bayram Velî, gençlik yılları boyunca ciddi bir medrese eğitimi almıştır. O, bu dönemde, Tefsir, Fıkıh, Hadis, Tasavvuf, Matematik, Astronomi, Felsefe, Arapça, Farsça, Edebiyat gibi çeşitli dersleri okumuş ve icâzet almıştır. Hacı Bayram Velî, medrese öğretiminden sonra, öğretmenlik hayatına geçer. Mü'minzâde Ahmed Hasib-i Üsküdârî Efendi bir şiiirinde bu hususu anlatırken şöyle der:

*Müderris oldu kendi şehrine neşr-i ulûm etti
Efâzıl içre ber-ter oldığında şöhret ü şânı*

Mânâsı:

Kendi şehri Ankara'da, bir medresede müderris oldu ve ilim yaydı. Faziletli kişiler arasında şöhret ve şânı yüksek olduğunda talebelere dersler verdi.⁴

Kısa bir süre sonra bu görevden çekilerek, tasavvuf yolunu benimsedi.⁵ Mehmed Ali Aynî'ye göre, Hacı

4 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s.10-11.

5 Kâzım Büyükkaksoy, *Hak Yolunun Önderleri*, Eser Kitabevi, İstanbul 1973, s. 292-300.

Bayram'ın tasavvufa yönelmesinin sebepleri arasında, O'nun gönül dünyası ve talebi yanı sıra, yaşadığı devrin içtimâî, ahlâkî ve siyâsî çalkantıları da vardır.⁶ Ebû Hâmid Hâmidüddin Aksarâyî'nin meşrebi kendi rûhuna ve düşüncelerine çok uygun düştüğünden, O'nun tarîkatına girdi ve ölünceye kadar da yanından ayrılmadı.⁷

Mecdî'nin, "Tarîkat mensûbu güvenilir kişilerden rivâyet edilmiştir." kaydıyla naklettiğine göre Somuncu Baba, Şeyh Şücaüddin Karamanî'ye, "Ankara'da Hacı Bayram adlı bir müderris vardır, onu buraya dâvet et" diyerek kendisini Ankara'ya göndermiş, emri yerine getiren Şeyh Şücaüddin, Hacı Bayram ile birlikte Kayseri'ye gitmiştir. Şeyh Hâmid, zâhir ulemâsının ve bâtın erbâbının ölülerinin mertebelerini kendisine gösterip hangisini tercih ettiğini sormuş, Hacı Bayram da bâtın erbâbının hallerini tercih ettiğini söyleyerek müderrislikten ayrılıp tasavvuf yoluna intisap etmiştir. (*Şekâik Tercümesi*, 77)⁸

Onu tasavvufa iten, Hakk'a duyduğu saf sevginin son derece yüksek oluşudur. Bu özellik insanlarda çoğunlukla doğuştandır. Zira aşk, başlıbaşına bir yetenek işidir. Bu yetenek doğuştan gelmişse, tasavvufî olgunluk yolu böyleleri için câzip bir alandır. Eskiden

6 İsmet Binark, *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*, Nefes Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 211.

7 Kâzım Büyükkaksoy, *Hak Yolunun Önderleri*, Eser Kitabevi, İstanbul 1973, s. 292.

8 Nihat Azamat, "Hacı Bayrâm-ı Velî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1996, c. 14, s. 443.

şeyhler, tarîkatlarına girmek isteyen derviş adaylarına "Oğlum! Hayatta hiç bir kıza âşık oldun mu? diye sorarlardı. Bu soruya olumsuz olarak cevap verenler, tarîkate giremezlermiş. Gerçekten de Mevlâ'yı sevebilmek için, mecâzî olan Leylâ sevgisine tutulmak gerekir.

Onu tasavvufî hayata iten ikinci faktör, yaşadığı devrin bozukluklarıdır. Gerçekten o devirde, hâkimlere kadar bulaşan eğlence, içki ve rüşvet hastalığı söz konusu idi. Hacı Bayram'ın talebesi ve halfesi Eşrefoğlu Rûmî Hazretleri de "*Müzekki'n Nüfûs*" adlı eserinde o dönemin sosyal bozukluklarına sık sık işaret etmektedir. Hatta yönetimden kaynaklanan bu bozukluğa içerleyen Molla Fenârî, Bursa'yı terkedip Konya'ya yerleşmiştir. Hacı Bayram Velî selîm fitrat sahibi olduğu için bozukluklara tahammül edememiş, mânevî huzur kaynağı olarak tasavvufî olgunlaşma yolunu seçmiştir.⁹

Mehmed Ali Aynî, Hacı Bayram'ın bu meslekten ayrılışının sebebini, tasavvuf neş'esinin kendisine birtakım değişiklikler meydana getirmiş olmasından doğduğunu ileri sürerek, Gazzâlî ve Câmî'ye vatanlarını ve vazifelerini terk ettiren bir benzerliğin bulunduğunu ileri sürüyor.¹⁰

9 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 15.

10 Dr. Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994, s. 408.

Hacı Bayram'a 'Hacı Paşa', 'Şeyh Hacı Paşa' da denildiğini kaynaklarda görüyoruz. Hacı Bayram bir süre Bursa'da ikamet etmiş, burada Somuncu Baba (Ebû Hâmid) ve Emîr Buhârî (Emîr Sultan) ile yakın dostlukta bulunmuştur.¹¹ Bunlar içinde mânen üstün olan kişi, Ebû Hâmid Hazretleri'dir. 1429 senesinde vefat eden Emîr Sultan'ın cenazesini yıkama, namazını kıldırma görevini Hacı Bayram Velî Hazretleri yapmıştır.¹²

Hacı Bayram Velî, bilâhare Şam ve Hicaz'a gitmiş, haccı edâ ettikten sonra Aksaray'a yerleşmiştir. Bir süre sonra tekrar Ankara'ya dönmüş, burada kendi adı ile bilinen tarikatını kurmuştur. Bayramîlik; Halvetîlik ve Nakşibendîlik tarikatlarının bir araya getirilmesi olarak kabul edilir.¹³

Hacı Bayram Velî, şeyhinin vefâtına kadar onun hizmetinde bulundu. "*Tibyânü'l-Vesâil*"de Ebû Hâmid'in Şam şehrinde Bâyezid Zâviye'sinde bazı şeyhlerden tarikat feyzi aldığı, daha sonra İran'da Tebriz yakınlarındaki Huy kasabasına giderek, orada Hoca Alâeddin Erdebilî'ye intisap ettiği, bilâhare Anadolu'ya irşad vazifesiyle gönderildiği, bir ara Bursa'da imâmet ettiği rivâyet edilmektedir.¹⁴

11 İsmet Binark, *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*, Nefes Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 211.

12 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 20.

13 İsmet Binark, *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*, Nefes Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 211.

14 Dr. Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994, s. 409.

Anadolu'da siyâsî otorite boşluğunun yaşandığı ve halkın büyük sıkıntılar içinde bulunduğu Fetret döneminde Ankara'ya dönen Hacı Bayram'ın kaynaklarda bu yıllardaki faaliyetlerine ışık tutacak bilgi yoktur. Ancak mürşidi Somuncu Baba'nın yanından ayrılırken, "Sultanım, ne amel üzere olalım, sanat bilmem ne işleyelim?" deyince, "Ekin ek, burçak ek" cevabını alması ve "Ankara'ya varıp burçak ekmesi" (Erünsal, *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, s. 302), Ankara'ya dönünce tekke ve zâviye inşa etmeyip çiftçilikle meşgul olduğunu göstermektedir.¹⁵ Bilindiği gibi, tasavvufta tembelliğe, başkasının sırtından hayat sürdürmeye yer yoktur. Tarihte hemen her gerçek sûfînin bir mesleği vardır. Mesela Ali Hemezânî takke örüp satarak; Emîr Sultan, zengin çocuklarına özel dersler vererek; Hacı Bayram bizzat yaşlı halinde tarlada çalışarak; Akşemseddin doktorluk yaparak geçimlerini sağlamışlardır.¹⁶

Bu yıllarda Hacı Bayram Velî Hazretleri'nin mânevî şahsiyetinin insanları giderek etkilemeye başladığı ve çevresinde bir derviş grubu oluştuğu söylenebilir. Somuncu Baba'nın vefâtı ve ertesi yıl Çelebi Mehmed'in Osmanlı tahtına geçişinin ardından bu etki daha da genişlemiş, II. Murad devrinde devleti rahatsız edecek kadar büyük boyutlara ulaşmış olmalıdır. XVII. yüzyıl müelliflerinden Sarı Abdullah Efendi, Hacı Bayram'ın halkı dalâlete sevkettiği, saltanat dâvâsına

15 Nihat Azamat, "*Hacı Bayrâm-ı Velî*", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1996, c. 14, s. 444.

16 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, s. 20.

kalkışma ihtimali bulunduğu ileri sürülerek, padişaha şikâyet edildiğini söyler (*Semerâtü'l-fuâd*, s. 235). Hacı Bayram'ın, II. Murad'ın tahta geçişinden bir yıl önce aynı gerekçe ile idam edilen Şeyh Bedreddin Simâvî ile Konya'da buluşarak birlikte halvete giren Somuncu Baba'nın halîfesi olması (Halil b. İsmail, s. 87), bu şikâyetin gerçek sebebi kabul edilebilir.

Hacı Bayram'ın II. Murad tarafından o dönemde devletin merkezi olan Edirne'ye çağırılmasıyla sonlanan bu olayı menkıbevî tarzda geniş olarak anlatan Sarı Abdullah Efendi (*Semerâtü'l-fuâd*, s. 235-240) bunun hangi tarihte meydana geldiği konusunda bilgi vermez. Bir saray çavuşu Hacı Bayram'ı Edirne'ye getirmesi, muhalefet ederse tutuklanması tembih edilerek Ankara'ya gönderilmiş, çavuş Ankara yakınlarına geldiğinde Hacı Bayram atına binerek çavuşu karşılamaya çıkmış, ona nereye gittiğini sormuş, çavuş, "Hacı Bayram derler bir müddeî varmış, bazı fesadı sultana arz olduğundan onu Edirne'ye götürmeye geldim" deyince, Hacı Bayram çavuşa aradığı kişinin kendi olduğunu söylemiş, bu sırada onun mübârek yüzünde "nûr-ı Muhammedî"yi temâşâ eden çavuş yaptığı için büyük bir küstahlık olduğunu anlayarak kendisinden özür dilemiştir. Hacı Bayram çavuşla birlikte Edirne'ye giderken, Gelibolu'da "*Muhammediyye*" müellifi Yazıcızâde Mehmed kendisine intisap etmiştir.¹⁷

Sultan II. Murad, Hacı Bayram Velî Hazretleri'ni görünce, içinde ona karşı bir saygı ve sevgi hissi zuhur

17 Nihat Azamat, "*Hacı Bayrâm-ı Velî*", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1996, c. 14, s. 445.

eder. Bu medreseli şeyh, gönüller sultanı, biiznillah padişahı ilk anda etkilemiştir. Padişah ve vezirlerle uzun uzun sohbet eden Hacı Bayram Velî onlara halka âdil davranmalarını, devletin malına göz dikmemelerini, zulümden uzak kalmalarını tavsiye eder. Halk arasında şu şekilde bir menkıbe anlatılır: O sırada, Hacı Bayram'ı padişaha ihbar eden kara gönüllü vezir, bir şerbet kâsesinin içine kuvvetli bir zehir koyar. Daha sonra bu kaseyi nezaketle Hacı Bayram Velî Hazretleri'ne içmesi için uzatır. Allah velîlerine düşmanlık edenlerin düşmanı ve hasmı, Cenâb-ı Allah'tır. Zavallı vezir kime harp ilan ettiğinin farkında bile değildir. Yaptığı hareket, Don Kışot'un yeldeğirmenlerine saldırışı gibidir. Hacı Bayram Velî Hazretleri kadehi alır, "Bunu biz içelim, zararı sahibine olsun" der ve Besmele çekerek şerbeti üç yudumda içer, bitirince, Hz. Peygamber'in (s.a.s) sünneti üzere "Elhamdülillah" der. Zehiri içen sanki Hacı Bayram Velî değil de, o kıskanç, kötü niyetli vezirdir. Bu vezir, hemen orada zehirlenme belirtileri gösterir, feryat içinde, şiddetli karın sancılılarıyla yere yıkılır ve rûhunu teslim eder.¹⁸

Hacı Bayram Velî, Edirne'de kaldığı süre içinde sık sık Sultan Murad ve vezirleriyle sohbet etmiş, onlara doğru yolu göstermiştir. Hacı Bayram Hazretleri Velî Dede dergahında çileye girmiş. Çileden çıkınca Eski Câmî'de bir aya yakın va'z vermiştir. Onun vaaz verdiği kürsü teberrüken hâlâ korunmaktadır. Bu kürsünün üzerinde "Burası Hacı Bayram Velî'nin makâmıdır" şeklinde Arapça bir yazı bulunmaktadır...

18 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, s. 26-27.

Hacı Bayram'ın yaptığı vaaz ve nasihatlar, kısa zamanda Edirne Eski Câmii'nin dolup taşmasına yol açmıştı. Rivâyete göre Hacı Bayram Hazretleri Edirne'de iki ay kadar kalmış ve halkın büyük ölçüde sevgisini kazanmıştı. Bazı nakillere göre, Hacı Bayram Vefî Hazretleri bu yolculuğunda yanına, en olgun müridi Akşemseddîn-i Vefî'yi de almış bulunuyordu.

Sultan II. Murad, bu büyük vefîyi saygılı bir şekilde Ankara'ya uğurlarken gözleri yaşarmıştı. Ona olan sevgisi sebebiyle, müridlerini vergiden affetmişti. Ancak, padişahın bu sevgisinden ilginç bir hastalık zuhur etti. Devlete vergi vermekten kaçınan açığözler, Allah rızâsı için değil de, sırf şahsî çıkar uğruna Hacı Bayram Vefî Hazretleri'ne intisap etmeye başladılar. Bunun sonunda, devletin Ankara ve civarından topladığı vergilerde düşüş oldu. Gelir azalınca, Ankara'yı yönetmekte bir takım malî problemler baş gösterdi. Hacı Bayram Vefî Hazretleri bu durumdan sürekli üzüntü duyuyordu. Zira o, kafasında devlete saygı bilinci ve bu doğrultuda etrafındakileri devlete itâat etmeye, ekonomik faaliyetlere yönlendiren ileri görüşlü bir insandı. Çok geçmeden, Edirne'den gelen bir mektupta, Sultan II. Murad ondan, hakikî dervişlerle sahtelerini ayırt edip, gerçek müridlerin adlarının merkeze bildirilmesini istirham ediyordu. Hacı Bayram "başüstüne emran ve tâaten" diyerek zâten sıkıntısını çektiği bir konuyu çözümleme imkânına resmen kavuştuğu için Allah'a şükretti.

Bu büyük olgun insan, sahte ve gerçek müridleri birbirinden ayırabilmek için ince, hakîmâne bir imtihan

hazırladı. Ancak bu imtihan ağır ve oldukça zor bir imtihandı. (...)

Hacı Bayram Vefî Hazretleri'nin bütün müridleri bir pazartesi günü Kanlıgöl mevkinde toplandı. Her yer insan kaynıyordu. Namazgâhın tam ortasında, büyük bir yörük çadırı kurulmuştu. Kuşluk vakti, Ankara'nın mânevî kumandanı Hacı Bayram Vefî Hazretleri, atının üzerinde ağır ağır bu büyük çadırın yanına geldi, müridlerini "es-Selâmu Aleykum ve Rahmetullah" diyerek selâmladı. Müridler selâmı aldılar. Sessizce beklemeye başladılar. Acaba Hacı Bayram kendilerini nasıl bir imtihandan geçirecekti? Kısa bir bekleyişten sonra, bu insân-ı kâmil, müthiş açıklamayı yaptı: "Bugün hanginiz beni daha çok seviyor, onu anlamak istiyorum. Beni sevenler, bu çadırın içine girecek, onları kurban edeceğim." Hacı Bayram hemen atından indi, çadıra girdi. İçeride kellesini verecek hakîkî müridleri beklemeye başladı. Önce içeri bir adam girdi. Ardından çadırdan dışarı oluk gibi kanlar aktığı görüldü. Ardından bir kadın girdi. Yine kanlar aktı. Bunu gören kalabalık dehşete kapıldı. "Şeyhimiz çıldırdı" diyerek çabucak orayı terkettiler. Hacı Bayram, içeri girenleri kesmiş değildi. Zira, İslâm dîninde haksız yere kan dökmek haramdı. Geceleyin çadırın içerisine bir kaç baş koyun bırakılmıştı. Hacı Bayram, işte o koyunları kesmiş bulunuyordu. Bu büyük aziz, Edirne sarayındaki II. Murad'a bir mektup yazarak, gerçek mânâda mürid sayısının bir buçuk olduğunu bildirdi.

Tasavvuf, yapısı bakımından bu tip istisamlara son derece müsaittir. Her devirde tasavvuf yolunun istismarcıları olmuştur ve ne yazık ki hâlâ da olmak-

tadır. Bu durumda tasavvufu, Kur'ân'ın rûhuna bağlı olan ve olmayan diye ikiye ayırmak gerek. Gerçek tasavvuf insanları sömürmez, şöhret peşinde değil, insanlara ve bütün mahlûkâta hizmet peşinde koşar. Tasavvufu gerçek mânâda yaşayan kişi muma benzer, sürekli verir almaz. Işıtır ama kendi kendini yer bitirir. Kimseyi kendisinin kölesi kabul etmez. Sevgi ve umut dağıtır, yaralı gönülleri tamir eder, yetmişiki milletin dilini anlar, yetmişiki millete tek gözle bakar, başkasını taşır, kendisini başkasına taşıtmaz. İyiliğe teşvik eder, kötülükten men eder. Yaşar, yaşatır, sever, sevdirebilir. Böyleleri zamanımızda ne kadar az. Ve tasavvufu menfaat vesilesi edinenler ne kadar çok.. Allah ıslah etsin.

İşte bu büyük mânâ sultanı Hacı Bayram Velî Hazretleri, kendi irâdesi dışında, başka insanların istismarına mâruz kalmış, ama o, biiznillah ince firâsetiyle bu durumdan çabucak kurtulmuştur.

Hacı Bayram Velî, Ankara'da ve yakın çevrede tarikatını yaymaya, insanları Allah sevgisinde birleştirmeye çalışmaktadır. Bu yüzden, yetişen müridlerine bir tür vekillik demek olan hilâfet vermek sûretiyle civar illere göndermektedir.¹⁹

Orhan Gazi, I. Murad, Yıldırım Bâyezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad devirlerini idrak eden ve kurduğu Bayramîlik tarikatıyla Anadolu'nun mânevî yapısının şekillenmesinde büyük katkıları olan Hacı Bayrâm-

¹⁹ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, s. 27-31.

Velî Ankara'da vefat etti; vefâtından birkaç yıl önce yaptırılan ve kendi adıyla anılan câminin yanına defnedildi. "İrtihâlü'l-insan" terkibi ölümüne tarih düşürülmüştür. Kabrinin üzerine daha sonra inşa edilen türbe Ankara'nın en önemli ziyaretgâhidir.²⁰

Belgelerde Hacı Bayrâm-ı Velî'den, 'Sultân-ı Rûm' ve 'Şeyhü'l Rûm' olarak bahsedildiği görülmektedir. Bu lakaplar onun Anadolu'nun ve Osmanlı ülkesinin koruyucusu, mânevî mimarı, şeyhi olduğu neticesini ortaya koymaktadır. Bunu, müridi Yazıcıoğlu Mehmed'in "*Muhammediyye*" adlı mesnevîsinde şeyhi hakkında söylemiş olduğu:

Cihanın kutbu mâhı Hacı Bayram

Cihanın şeyhi şâhı Hacı Bayram

beyti teyid etmektedir. Bütün bu kayıtlar, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Anadolu'nun mânevî hâmîsi olduğunu ortaya koymaktadır.²¹

Câhil ve yetersiz şeyhlerin çok olduğu dönemde, bu şekilde ilmî derecesi üstün şeyhlerin bulunuşu, gerçekten sevindirici bir durumdur. Hacı Bayram Velî, bilim adamı olduğu için, şeyh olduktan sonra, onun güven telkin eden bu yönü, etrafında Eşrefoğlu Rûmî, Akşemseddîn-i Velî, Ahmed Bîcan, Yazıcıoğlu Muhammed gibi düşünen ve yazan münevver âlim insanların toplanmasına sebep olmuştur. İlim ile ta-

²⁰ Nihat Azamat, "*Hacı Bayrâm-ı Velî*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1996, c. 14, s. 445.

²¹ İsmet Binark, *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*, Nefes Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 210-211.

savvufu bir kapta toplayan bu değerli Bayramî şeyhleri Hacı Bayram Velî Hazretleri'nin vefâtından sonra, Bayramîlik tarikatının uzun süre yaşamasına sebep olmuşlardır. Gerçekten câhil dervişler, dâima şeytanın maskarası olmuşlardır.²²

Hacı Bayram, etrafında toplanan insanları durumlarına göre değerlendiriyordu. Mesela yanına sanattan anlayan biri gelince, ona sanatınla meşgul ol, git çalış, kazan, ye, yedir, alının teri ile geçimini temin et, kimseye avuç açma diyordu. Etrafında bu yüzden bakkırcı, nalbant, değirmenci, koyun tüccarları, ev ustaları, yemenici, helvacı, ayakkabıcı, yüncü vs. her çeşit meslek erbâbı bulunuyordu. Yine onun yanına gelen eğer göçebe ise, yerleşik hayat tarzını tavsiye ederek çiftçilik yapmasını, geçimini o yolla sağlamasını emrediyordu. Hacı Bayram bu tavsiyeyi kuru kuruya vermekle yetinmiyor, bizzat kendisi de buğday, arpa ve burçak ekip biçiyor, müridlerine yaşayan örnek oluyordu. Bir de imece usulü koymuştu. Müridleri Çubuk ovasında hasat zamanı gelince tarlalarda kolektif olarak çalışıp, ürünü bir kaç saat içinde kaldırıyorlardı. Ürünün tarladan un değirmenine intikal etmesi problem değildi. Herkes birbirinin tarlasında birbirine yardım ederek hem ürünü çabucak hasat ediyorlar, hem de yardımlaşmanın insan rûhunda sağladığı mânevî hazı tadıyorlardı. Yani hem yardım edilen hem de yardım eden oluyorlardı. Bu usul, Orta Anadolu'nun çeşitli yerlerinde halen devam etmektedir.

²² Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 12.

Hacı Bayram Câmîi tekkesinde, her gün sabah ve yatsıdan sonra zikir meclisleri kurulurken, öğle namazından önce ve sonra, başta müridler olmak üzere şehrin halkına tefsir, fıkıh, hadis, kelâm hatta felsefî ağırlıklı tasavvuf dersleri veriliyordu. Mesela Mahmud Şebüsterî Hazretleri'nin yazdığı "*Gülşen-i Râz*" adlı Farsça eser okunuyor, şerhediliyordu. Hacı Bayram'ın etrafında ümmî halktan adamlar bulunduğu gibi, başta Akşemseddin olmak üzere, Germiyanoglu Şeyhi, Eşrefoğlu, Ahmed Bîcan, Yazıcıoğlu Muhammed vs. gibi bilim adamları da bulunuyordu. Her gruptan adamı etrafında toplayıp, aynı pota içinde onları eritmeyi başarması, Hacı Bayram Hazretleri'nin olgunlukta vardığı seviyenin ne derece yüksek olduğunu göstermez mi?

Bu kâmil insanın bir başka faaliyeti de Ankara şehrinin ezilen yoksul, gariban kesimine yönelikti. Hacı Bayram Hazretleri mübârek aylarda müridleriyle beraber Çıkrıkçılar yokuşu, Kavafılar, Koyun Pazarı, Saman Pazarı, At Pazarı, Saat Kulesi gibi ticarî merkezlerde dolaşır. At üzerine yerleştirilmiş kös denilen büyük bir davul iri tokmaklarla güm güm çalınarak, dükkanların önünden ağır ağır geçilirdi. Şehrin popüler insanı, bu büyük Allah dostu, elinde mübârek asâsı, büyük bir vakar içinde ya bir binit üzerinde veya yaya olarak yürürdü. Zekât ve sadaka vermek isteyen dükkan sahipleri, bir kese içerisine doldurdukları akçeleri, gümüş ve altınları, iki dervişin taşıdığı büyükçe bir torba içine atarlardı. Herkes, bu paraların yerini tam olarak bulacağından emindi. Huzurluydu. Hacı Bayram Velî Hazretleri Ankara'da Ahî örgütünün çalışmasını andı-

rır tarzda bir yardım sandığı kurmuştu. Dul kadınlar, kimsesiz yaşlılar, yetimler, öksüzler, evlenemeyecek derecede fakir ve gariban olan kızlar ve erkekler, yolda kalmışlar, kitap alamayacak derecede yoksul medrese öğrencileri bu yardım sandığından nasiple-rini alıyorlardı.

Ankara'nın zengin ve fakirleri arasında Hacı Bayram Veli Hazretleri'nin kurduğu bu sosyal denge, şehrin huzuru, refâhı ve selâmeti için yetip artıyordu. Fransız yazarlardan Paul Wittek bile, onun, Orta Çağ'ın karanlığına saçtığı bu ışığın şiddetinden hayranlık duygusuna kapılmış ve yazdığı bir kitapta, bu konuyu takdir dolu cümlelerle övmüştür.

Bilim adamı toplumun içine girer, onunla bütünleşirse, kendini kabul ettirir; kendini kabul ettirdiği yerde, bilgi ve görgüsünü de kabul ettirir. İlmini topluma aktararak toplumun yücelmesine sebep olur. Aydın ile toplum arasında bu yakınlaşma kurulamazsa veya bir başka deyişle, ilim adamlarının ilmi halka inmezse, o toplumun kaderi geri kalmak olur.

Hacı Bayram Veli Hazretleri'nin güzel âdetlerinden biri de, tekkesinde sürekli bir kazan kaynatmasıdır ki, bu âdet kök olarak tâ Orta Asya Türk tasavvuf geleneğine, Hoca Ahmed Yesevî Hazretleri'ne dayanır. Hacı Bayram Veli'nin tekkesindeki bu kazanda sürekli, gece ve gündüz burçak çorbası kaynar, gelen geçen fakir zengin, küçük büyük, kadın erkek herkes içerdi.²³

23 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, s. 32-34.

Denebilir ki, Hacı Bayrâm-ı Veli, sadece kendi ruh ve gönül dünyasında Yaradan'ını, Hakk'ı bulmakla yetinmemiş; kendi eriştiği mânevî saadeti, gönül zenginliğini, halka, geniş kitlelere de yaymış, başka bir ifâde ile halkla Hakk'ı birlemiştir.

Anadolu insanı, Hacı Bayram'ı dün olduğu gibi, bugün de kendilerinin hâmîsi, bu aziz vatan coğrafyasının mânevî bekçisi bir gönül eri olarak kabul etmiştir.²⁴

Hacı Bayrâm-ı Veli'ye yurdun koruyucusu olarak inanıldığına özellikle millî mücâdele yıllarında da şahit olunmuştur: Millî mücâdelenin başkomutanı, cumhuriyetimizin büyük mimarı Mustafa Kemâl Paşa daha Ankara'ya ayak bastığı gün, Ankara'nın mânevî lideri Hacı Bayrâm-ı Veli'yi ziyaret etmiştir. Mustafa Kemâl Paşa Hacı Bayram'ın türbesi önünde, büyük Pîr'e Fâtiha okuyup, sonra hükümet konağına gitmiştir. Bu halkın mâneviyatını yükseltmiş, millî mücâdelenin kazanılacağı inancını bir kat daha arttırmıştır.

Bunun yanı sıra, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı olan 23 Nisan 1920 günü Hacı Bayram Veli Türbesi ziyaret edilmiştir. O gün milletvekilleri topluca Hacı Bayram Câmii'nde Cuma namazını kılmış, Kur'ân-ı Kerîm okunmuş, salavat getirilmiş, duâ edilmiş ve Hacı Bayram Veli'nin sancağı alınarak, açılış için meclis binası önüne gelinmiştir. Muvaffak İhsan Garan'ın ifâde ettiğine göre Hacı Bayram Câmii'nde hutbeyi ve duâyı bizzat Mustafa Kemâl okumuştur. Bu durum o

24 İsmet Binark, *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*, Nefes Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 225.

tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde şu cümlelerle yer almaktadır:

“23 Nisan Cuma günü Mebusân-ı Kirâm ile beraber küçük büyük bilimur memurûnî hükümet ve eşrâf-ı ahâli-i memleket Hacı Bayrâm-ı Velî Câmii şerifinde toplamaya müsâraat ederek (teşebbüs eder) ve bir cemaat-ı kebir ile Cuma namazının edâsından sonra önde lihye-i saadet ve sancâk-ı şerîf-i hâmil bir heyet-i ulemâ ve meşayih tekbir ve tehliller ile (lâ ilâhe illallah diyerek) türbeyi ziyaret ve bir alay ile Büyük Millet Meclisî'ne muvâsalat etmişlerdir.”²⁵

Hacı Bayram Velî, öncelikle gönüllere katıksız ve duru bir Allah inancını ve sevgisini yerleştirmeyi hedeflemiştir. Gösteriş ve riyâdan uzak bir hayat yaşamak sûretiyle, insanlara îmânın, teslimiyetin, güzel ahlâkın en güzel örneklerini sergilemiştir.

Onun tasavvufî görüşleri ile insanlığa sunduğu yeni bir insan modelinin üç temel özelliği vardır. Bunlar, insanın kendisiyle, yaşadığı toplumla ve kendini yaratan Allah ile barışık olmasıdır.

Ona göre bu özelliklere sahip olmayan kâmil insan olamaz. Sevginin kaynağını bilen, insanı sevmeyi de bilir. Hacı Bayram Velî, bir sevgi kahramanı olarak insanlığa sonsuz bir sevgi sunmuştur...

---

25 Yrd. Doç. Dr. Fatma Ahsen Turan, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 98-99.

Gönlünde var olan engin sevgi hâlesi çok güçlü ve samîmî olduğundan, uzun ömürlü olmuş ve günümüze kadar gelebilmiştir.

Günümüz insanına düşen vazife ve mes'ûliyet, Hacı Bayram Velî'nin açtığı bu sevgi yolunda Kur'an ve Sünnet'e bağlı kalarak, bir îman tefekkürü ve zenginliği içinde yaşamak ve gelecek nesillere bu sevgi iklimini aktarmaktır.²⁶

---

26 İsmet Binark, *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*, Nefes Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 225.

HACI BAYRÂM-I VELÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Fakr

Lügatte, ihtiyaç duyulan şeyin bulunamaması, yokluğu anlamında bir kelime olan fakr, Allah'tan başka bir şeye muhtaç olmamak demektir. Peygamber'imizin (s.a.s) "*Fakirlik övüncümdür*" demesindeki hikmet; "Ben sadece Allah'a muhtacım, O'nun dışında kimseye ihtiyacım yok", şeklinde yorumlanır.²⁷

Hacı Bayram Velî Hazretleri fakr konusunda şunları söyler:

*El fakru fahrî, el fakru fahrî
Demedi mi ol âlemler fahrî
Fakrını zikret, fakrını zikret
Mahv u fenâda buldu bu gönlüm*

Şiirdeki "*el fakru fahrî*" ("*Fakirlik övüncümdür*" hadisinde geçen fakirlik), Allah'ın doksan dokuz isminden biri olan el-Ganiyy'in karşısında kulun kendini âciz bil-

²⁷ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, s. 85.

mesidir. Bu tarz idrak, kulu, Allah'a yöneltir. Kur'an'ın ifâdesiyle Allah zengin, kullar fakirdirler yani kullar dâima Allah'a muhtaçtırlar.²⁸

Hacı Bayram Velî Hazretleri, fakrı, mahv ve fenâ diye anlatmaktadır. Fenâ kulun Allah'ta fânî olmasıdır ki, kötü huylarını yok edip Allah'ın Kur'an'da zikrettiği kendi ilâhî güzel sıfatlarını kazanması durumudur. Bu bakımdan Hacı Bayram Velî Hazretleri'nin fakr anlayışında, kulun Allahu Teâlâ Hazretleri'ne vâsıl olması söz konusudur.

İki türlü fakirlik vardır. Birincisi, mânevî fakirlik ki bu, kulun sadece Allah'a muhtaç olması demektir. Âyet-i kerîmede "*Siz Allah'a muhtaçsınız ey insanlar! Allah ise zengin ve hâmidir*" (Fâtır, 15) buyurmaktadır. Burada, fenâ halindeki mânevî fakirliğe işaret vardır. İkinci fakirlik ise sûrî (şeklî) fakirlik olup, fıkıh kitaplarında târifi yapılan belli kişilere yani malı, mülkü, parası, yiyeceği olmayan kişilere fakir denilir.²⁹

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin hayatında sûrî fakirliği açıkça görmekteyiz. Hacı Bayrâm-ı Velî, yüksek maaşlı müderrislik mesleğinden geçimini sağlarken, sonradan mütevâzı, elinin emeğini yiyen bir çiftçi olarak hayatını sürdürmeye başlamıştır. Gelir seviyesi düşük bu hayat tarzını sürdürmesine rağmen, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin, Ankara'da yaşayan fakir, dul, yetim ve mah-

²⁸ Cevdet Kılıç, *Hacı Bayram Velî'de İnsanın Ontolojik Varlığı ve Olgunlaşma Süreci*, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 7 (2006), sayı: 16, s. 47.

²⁹ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 85.

puslara, zenginlerden zekât toplayarak dağıttığını görmekteyiz. O'nun Hz. Peygamber'e sıkı sıkı bağlandığını, fakir yaşantısında görmemiz mümkündür. Hacı Bayrâm-ı Velî hem sûrî fakrı hem de mânevî fakrı hayatında gerçekleştirmiştir. Halk içinde Hakk ile olan yaşantısı bizlere bunu göstermektedir.³⁰

Muhabbet

Lugatta sevmeyi ifâde eder. Kur'ân-ı Kerîm'de "Allah onları sever onlar da Allah'ı severler" (Mâide, 54) şeklinde formüle edilir.

Tasavvufî bakış açısından, iki türlü aşk vardır:

1. Mutlak aşk. 2. Mecâzî aşk.

Allah'ı sevmeyi ifâde eden aşka mutlak aşk, Allah'tan başkasını sevmeyi ifâde eden aşka da mecâzî aşk denir. Aslında mutlak aşk, diğer aşkların kaynağı durumundadır. Objesi madde veya Allah'tan gayrı geçici nesnelere olduğu için, mecâzî aşkın bağlı bulunduğu şey devam ettiği sürece devam ettiği, kaybolduğu zaman da yok olduğu söylenir. Mutlak aşkın da, objesi sonu olmayan bâkî Allah olduğu için, hiç sona ermeyeceği, sürekli olduğu vurgulanır.

Aşk kulu sevdiği Mevlâ'sına ulaştırır, O'nda fânî olur, O'nun ahlâkıyla ahlâklanmayı sağlar.

Hacı Bayram Velî Hazretleri'ne göre, Allah'ı sevmenin yeri kalptir.

*Mesken-i Cânan mesken-i Cânan
Olsa aceb mi şimdi bu gönüm*

Hacı Bayram Velî Hazretleri, bu beyti ile şu kudsî hadîs-i şerîfe işarette bulunmaktadır: "Ben yere ve göğe sığamadım, ancak mümin kulumun kalbine sığdım" (Kelâbâzî, Ta'arruf, s. 78)

Çok sevdiği Allah'a kavuşunca, kulun hali nasıl olur? Hacı Bayram bu durumu "bayram" olarak nitelendirmektedir. Yani sevinç günü...

*Bayramî imdi bayramî imdi
Yar ile bayram eyledi şimdi*

Şunu belirtmekte yarar var. İnsanın Allah'a kavuşması, maddî yönü ile değil, Allah'tan gelen rûhu ile gerçekleşir. Zira Allah madde değildir. Bir mânâ varlığıdır.

Hacı Bayram Velî Hazretleri'ne göre Allah'ı sevmenin sonucu; canı teslim etmek, nefsinin kötü yanlarını düzeltmek ve fenâfillah denilen Allah'ta fânî olmak gibi bir takım rûhî olaylar ortaya çıkar. Allah sevgisinin, insan şahsiyetini olumlu yönde nasıl değiştirdiğini, aşktaki yanma özelliği ve bunun sonucu olarak aşk boyasına boyanma denilen vuslat halinin oluşumu;

³⁰ Ayşe Yıldırım, *Hacı Bayrâm-ı Velî ve Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2008, s. 70-71.

*N'oldu bu gönlüm n'oldu bu gönlüm
Der ü gamınla doldu bu gönlüm*

mırsalarıyla başlayan ilâhisinde dile getirilir. Kişi sevdiğine benzemeye başlar; sevdikçe iki kutup arasında rûhî, rûhun kabiliyetlerinin bazı yönlerde artması söz konusu olur. Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmaktaki espri bundan ibârettir. Ancak hiçbir beşerî varlığın, asla Allah olamayacağını ısrarla vurgulamak gerekir. Zîra bu mümkün değildir. Allah yarattığı hiçbir şeye benzemez. İslâm, antropomorfik tanrı inancını (yüce varlıkları insan şeklinde düşünme inancını) temelden yıkar. Allah sevgisi kalbe ait bir olaydır. Bu sevgi bir takım mânevî eğitim sonucu elde edilir. Ve en önemlisi, Allah'ı tam olarak sevebilmek, kulun şahsiyetinde olumlu değişikliklere yol açar, onu olgun, kabiliyet sahibi bir insan haline getirir. Ki tasavvufun amacı da işte budur: İnsanı Allah'a hakîkî kul yapabilmek.³¹

Mânevî Eğitim (Sülûk)

Hacı Bayram Velî'ye göre, nefsin olgunlaşmasında ve mânevî bir ilerlemenin sağlanmasında tasavvuf istihlahlarında seyr-ü sülûk denilen uygulamalardan geçmek gerekmektedir. Aynı zamanda bir gönül eğitimi olan bu uygulamalar neticesinde elde edilecek olan ve Bayramîliğin üç temel esasını teşkil eden cezbe,

muhabbet ve sırr-ı ilâhî gibi esaslar hep bu eğitimden geçmektedir.³²

Tehânevî sülûku; dervîşi, Allah'a kavuşmaya (vuslat) hazırlayan ahlâk terbiyesi olarak târif eder.

Tasavvufta mânevî eğitim (sülûk) için iki yol (metod) vardır:

1-Ruhânî Yol: İnsan rûhunu zikir yoluyla eğitme-yi amaçlar. Dervîş, kalbinde Allah kelimesinin yazılı olduğunu tasavvur ederek zikir çeker. Ruh bu yolla olgunluğa ulaşır. Ruhânî yol ile olan mânevî eğitim bu yolladır.

2-Nefsânî Yol: Nefsin terbiye edilmesi ön plana alınmıştır. Bu nedenle nefsânî yolda halvet (çile) yaygın biçimde uygulanır. Bu yolda mürid, esmâ-i seb'a denilen ve Allah'ın gücünü ifâde eden isimlerin zikrini çeker. Bu isimlerden elde edilen mânevî güç ile nefis terbiye edilir. Bir takım açlık uygulamaları yapılır.

Hacı Bayram Velî, tasavvufî eğitimi acaba ne kadar zamanda tamamlattırıyordu? Anlayabildiğimiz kadarıyla bu süre, müridin kabiliyet ve gayreti ile doğru orantılı olarak kısa veya uzun zaman alıyordu. Bazı müridlerin terbiyesi uzun yıllar alırken, bazılarının bir seneden az bir süre içinde tahakkuk ediyordu. Mesele yıllarca Hacı Bayram Hazretleri'nin yanında kaldıkları halde mânevî eğitimlerini bir türlü tamamlayamayan eski müridler, dergaha yeni gelmiş Akşemsed-

³¹ Ethem Cebecioglu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, s. 86-88.

³² Cevdet Kılıç, *Hacı Bayram Velî'de İnsanın Ontolojik Varlığı ve Olgunlaşma Süreci*, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 7 (2006), sayı: 16, s. 51

din Hazretleri'nin neticeye bir kaç ayda ulaşmasının sebebini anlayamamışlar ve bu durumu açıklamasını Hacı Bayram Velî Hazretleri'nden rica etmişler. O da bunu Akşemseddin'in tam anlamıyla teslim olmasıyla açıklamış.

Başka bir örnek de Hacı Bayram Hazretleri'nin, himmet denilen mânevî güç kullanma yolu ile müridi Şeyh Lütfullah'ı kısa zamanda olgunlaştırmasıdır. Hacı Bayram Şeyh Lütfullah'ı Ankara-Balıkesir arasında kısa süren seyahat esnasında yetiştirmiştir.

Tasavvufî olgunluğu elde eden kimse, mutlak mânâda olgunluğun tam zirvesine ulamış mıdır? Yani sülûk bittikten sonra olgunlaşma olayı bitmiş diyebilir miyiz?

Eşrefoğlu Rûmî Hazretleri, mânevî eğitimini tamamlayınca şeyhi Hacı Bayram Velî'ye: "Sultanım, seyri sülûkun tamamı şimdiki makâmımız mıdır yoksa daha var mıdır?" diye sorar. Hacı Bayram Velî'nin verdiği cevap şöyledir: "Bir velînin bin sene ömrü olsa, envâ-ı mücâhedat ve riyâzat eylese, henüz enbiyâdan birisinin kademi (ayağı) vardığı yere, velînin başı varmak muhaldir (imkânsız)."³³

Sohbet

Tasavvufta sohbet; müridin eğitim gördüğü şeyhin mânevî özelliklerini kazanabilmesi için önemli bir

araçtır. Nakşibendîlik, insan yetiştirmede sohbeta ayrı bir önem verir. Hoca Bahâeddin Nakşibend Hazretleri, bu yüzden "tarikatımız sohbetledir" demiştir. Hacı Bayram Hazretleri'nin şeyhi Ebû Hâmid Hazretleri (Somuncu Baba) Nakşibendîlik'le ilk tasavvufî tecrübeleri sırasında tanışmıştır. Onun Şam'da bir süre Hangâh-ı Bâyeziddiye'de kalması ve Nakşîlik neş'esini tatması Hacı Bayram Velî'ye kadar sirâyet etmiş, bir etkiye sebep olmuştur. Gerçekten Hacı Bayram Velî Hazretleri, Hacı Bayram tekkesinde müridlerini günün belli zamanlarında toplayıp, onlarla ilmî, ahlâkî, tasavvufî sohbetler yapmaktadır. Ayrıca Hacı Bayram Velî Hazretleri'nin sohbetlerinin çok etkili olduğu ve Bayramîlik tarikatının bilgilerini, âdâbını sohbet yolu ile müridlerine aktardığı hususu meşhurdur.

Hacı Bayram Velî Hazretleri'nin sohbetlerinde boş söze yer yoktu. Sohbetlere baştan aşağı ilim, nasihat, hikmet, edep, ahlâk ve hâl hâkimdi.

Hacı Bayram Velî, sohbetlerinde çeşitli tasavvufî kaynakları okur, dinleyicilerinin anlayış seviyelerine göre okuduklarını açıklardı. Farsça "*Leme'ât*" adlı eserin, dinleyicilerce yeterince anlaşılabilmesi sebebiyle Hacı Bayram Velî Hazretleri, Bedreddin'e bu eseri Türkçe'ye çevirmesini rica eder.

Hacı Bayram Velî Hazretleri'nin çevresinde, okumuş-yazmış kesimden yüksek kültür seviyesinde bir hayli mürid vardı. Nitekim, Farsça "*Leme'ât*" adlı

³³ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 88-90.

eseri dinleyip anlayabilecek kişilerin bulunduğunu biliyoruz.³⁴

Mürid

Mürid, lugatta isteyen, talep eden demektir. Mürid, mâneviyat öğretmenine karşı son derece saygılı olmalı ve yanında boş söz konuşmamalıdır. Bir gün Eşrefoğlu Rûmî'nin izin istemeden şeyhi ve kayınpederi Hacı Bayram Velî Hazretleri'ne dünyevî bir konu arzettiğini, ancak şu karşılığı aldığını görüyoruz: "Çok söyleme küstahlık olur. Sen edepsiz olursun. Şeyhler huzurunda, müridlere çok söylemek ayıp olur." Eşrefoğlu Rûmî devamla şunları söyler: "Ondan sonra Şeyh huzurunda bir şey söylemedim, meğer vâkıa (rüya) söyleyeydim. Onu dahi edeple ve korkuyla derdim." Hacı Bayram Velî'nin yaptığı bu uyarı, müridin şeyhe son derece saygılı olması gerektiğini ifâde eder. Bu konuda ikaz alan Eşrefoğlu Rûmî, "*Müzekki'n Nüfûs*" adlı eserinde şunları söyler: "Şeyhe çok hürmet etmeli. Hatta oğluna, kızına, halayığına, atına, kuşuna, hayvancıklarına, her şeyine... bunun aksini yapan merdûd olur (kovulur)."

Mürid, şeyhe tam anlamıyla teslim olmalıdır. Müridin mânevî olgunlaşma yolunda şeyhinden aldığı talimatları harfiyyen uygulaması onu kısa zamanda hedefe ulaştırır. (...) Akbiyyik meczûbun ilk tasavvufî tecrübe-leri yaşadığı sırada, Hacı Bayram Velî'nin bir talima-

34 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s.90-91.

tına (kalbinden dünya sevgisini atma) uymayışı veya uymakta zorlanması, onun kovulmasına yetmiştir.³⁵

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin talebesi, Eşrefoğlu Rûmî müritte bulunması gereken özellikleri şöyle açıklar:

Müridin beş şartı yerine getirmesi gerektir.

1. Şeyh edindiği, müridi olduğu kişiye temiz bir itikatta bağlanmalıdır.
2. Onun huzurunda, bütün mal ve mülkünden tecerrüt etmelidir.
3. Sıdk ve gerçeklik içinde olmalıdır.
4. Kendisini şeyhine satılmış bir köle gibi teslim etmeli ve o ne dilerse yapmalıdır.
5. Onun elini tutup tövbe etmeli, O'nun muhabbetini gönlünde sağlamlaştırmalıdır.³⁶

Şeyh

Şeyh; Arapça, ihtiyar demektir. Tasavvufta şeyhi şöyle târif ederler: Kulu Allah'a, Allah'ı kula sevdiren kişiye şeyh denir.

Hacı Bayram Velî Hazretleri'ne göre şeyh, kendini topluma adanmış kişidir. O bütün insanların geçimini üzerinde görür. O, büyük Allah dostu, Hacı Bayram Velî, utanmamış, küçümsenme duygusuna kapılmamış, nefsinin zelil etmiş, toplumun zenginlerine avuç açmış, fakirler için para toplamış, onlara dağıtmıştır. Topladığı bir kısım paradan yetimlere, bir kısımdan

35 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 91-92.

36 Ayşe Yıldırım, *Hacı Bayrâm-ı Velî ve Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2008, s. 80.

dullara ve yoksullara, bir kısımdan mahpuslara ve ilim talebelerine dağıtmış, bunu hem kendi yapmış, hem de müridlere yaptırmıştır. Hacı Bayram Vefî, köşesine çekilip insanlardan uzak yaşayan şeyh tipine karşıdır. Onun sergilediği şeyh tipi sosyaldır, toplumla bütünleşmiştir. O, bu haliyle zengin ile fakir arasında köprü olma görevi yapmıştır.

Hacı Bayram'ın şeyh anlayışında tembellik bulunmaz. Onun şeyh tipi, tarlada çalışır, evinin geçimini alnının teri ile sağlar. O, müridleriyle beraber topluca ziraatçılık yapmış, hayatını o şekilde sürdürmüştür. Hacı Bayram Vefî bir gün, müridleri ile sohbet ederken, onları hakîmâne bir imtihandan geçirir. Onlara, Mevlânâ mı üstün, yoksa Yûnus Emre mi? diye soru sorar. Müridlerin tümü "Mevlânâ daha üstün" derken, Akşemseddin Hazretleri "Yûnus Emre" karşılığını verir. Hacı Bayram Vefî Hazretleri, "Neden?" diye sorduğunda; Akşemseddin, "Çünkü o, elinin emeği ile geçinirdi." cevabını verir. Hacı Bayram Vefî, doğru cevabın bu olduğunu söyler. (...)

Şeyh, mânevî himmet sahibidir. O, bu gücü ile bazı yetenekli müridlerini kısa zamanda yetiştirir. Ona göre şeyh, müridin mânevî eğitim sırasında kayıtsız şartsız teslim olması gereken kişidir. Bu, bütün bir tasavvuf için geçerlidir: "Şeyhe, ölünün cenaze yıkayıcısına teslim olduğu gibi teslim olmak..."

Şeyh, kabiliyeti olan ve içinde istek duyan yetişmiş müridini bir başka şeyhe eğitim için yollamakta sa-

kınca görmemelidir. Yani insan yetiştirmede, sadece kendisi varmış gibi davranmamalı, kendini tek otorite gibi görmemelidir. Nitekim Hacı Bayram Vefî Hazretleri, yanında terbiye edip olgunluğa erdirdiği damadı Eşrefoğlu Rûmî Hazretleri'ni mânevî açıdan daha da kemâl sahibi olması için Şeyh Hüseyin Hamevî Hazretleri'ne göndermiştir.³⁷

Hâmidü'd-dîn-i Aksarâyî'nin (Somuncu Baba) m. 1412'de ölümü üzerine, oğlu Yûsuf-i Hakîkî, yaşının küçük olması münasebetiyle, Hacı Bayram'ın terbiyesiyle yetişmiş ve daha sonra Aksaray'da da Bayramîliğin temsilcisi olmuş değerli bir mutasavvıftır. Yûsuf'un "*Tasavvuf Risâlesi*" adlı eserinde kâmil şeyhin nitelikleri, keşif ve kerâmet konularından söz edildiği yerde ondan şu şekilde bahsedilmektedir:

"Şeyhin makbüllerinden olan Kösece Ömer der ki: Nice zamandır şeyhin hizmetinde bulundum, dolayısıyla artık irşat etmeye lâayık hâle geldiğimi düşündüm. Böylece pek çok kişiyi irşat etmek için halvete saktım. Ansızın Hacı Paşam (Hacı Bayram Vefî) geldi; sırtımdan bastırıp göğsümden sıyrırverdi. Bende dervişlikten bir eser kalmadı. Bana hâlimi bildirdi, yeniden başa dönüp işe başladım." Burada irşada liyâkatin ancak şeyhin izni ile olabileceği söz konusu edilmektedir.³⁸

37 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Vefî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 92-93.

38 Ali Çavuşoğlu, *Somuncu Baba'nın Oğlu Yûsuf-i Hakîkî'nin Dilinden Hacı Bayrâm-ı Vefî, Bilimnâme I*, 2003/1, s. 207-216.

Halvet

Halvet, yalnız kalmak mânâsına gelen Arapça bir kelimedir. Halvete çile ve erbain de denir. Halvet, bir dervişin kırk gün süre ile insanlardan ayrılıp, kendini küçük bir hücrede ibâdete hapsedmesidir. Bundan gaye, zihnin Allah düşüncesi üzerinde yoğunlaşma yeteneğini elde etmesidir. Halvet uygulamasının temelinde Peygamber Efendimiz'in Peygamberlik gelmeden önce Hira mağarasında insanlardan uzak yaşaması, yine O'nun Ramazan ayının son on gününde itikâfa çekilmesi, Hz. Mûsâ'nın Tur Dağı'nda kırk gün Allah ile başbaşa kalması vardır.

Hacı Bayram'ın şeyhi Ebû Hâmid (Somuncu Baba) Hazretleri, Halvetî tarikatına bağlı olduğu için, isminden de anlaşılacağı gibi, halvete büyük önem atfediyordu.

Hacı Bayram Hazretleri'nin tekkesinin altında bu amaçla hazırlanmış üç halvet hücresi vardır.³⁹

Bayramîlik tarikatında halvet çok önemli bir esastır. Hz. Dâvud'un ufak bir kusurundan utanıp, tevbe için تنها bir yere çekilerek, kırk gün orada ağlamak, sürekli secde yapmak ve af dinlemek gibi uygulamalar yapması halvete örnek gösterilir. Bayramîlik'te mürid, bir halvet hücresinde kırk gün kalır, bu sûretle erbain çıkarır. Mürid o boş ve karanlık hücrede, kalbinden dünya zevklerini çıkarır, yere dizüstü oturur. Elini na-

mazdaki gibi bağlar, gözlerini yumar, Allah'a yönelir. Bu uygulama müridi Hakk ile beraber olmaya götürür. Halvete girmenin, halvette bulunmanın bir takım özellikleri bulunmaktadır.

Hacı Bayram'ın öğrencilerinden Eşrefoğlu Rûmî bu konuyla ilgili şunları söyler: Halvet asılsız ve şartsız olunca fayda vermez. Halvet yapılacak hücrenin dar ve alçak tavanlı olması gerekir. İçerisine bir kişiden başka kimse sığmayacak kadar dar olmalıdır. Karanlık olmalıdır. Çilehâne öyle bir yerde bulunmalıdır ki, kalp dağılmasın. Kapısına perde asılmalı, şeyhten destur alarak hücreye girip oturmalıdır. Halvete girmeden önce gusül abdesti alınmalı, hücreye girmeden iki rekât namaz kılmalı, kendisi ve tüm müslümanlar için duâ etmelidir. Halvete girmeden önce, halk ile helâlleşmeli halvete ölünün mezara girmesi gibi girmelidir. Çilehâneyi kabir, kendisini de ölü bilmelidir. Dilini ve gönlünü sessiz sakin bulundurmalı, dünya kelâmı konuşmamalıdır. Gönlü ile de hiçbir şey düşünmemelidir. Gönlünü dünya isteklerinden temizlemeli, 'lâ ilâhe illallah' zikriyle meşgul olmalıdır. Halvet içinde, kendini yalnız bilmemeli, huzur ve edep içinde olmalıdır. Edepsizlik etmekten, gafletten, ayak uzatmaktan, yatmaktan çekinmelidir. Halvette, gönlünü şeyhinin gönlü karşısında tutmalı, gözlerini yumduğu zaman basîret gözü ile şeyhinin sûretine doğru teveccüh eylemelidir. Şeyhinin sûretini hayalinden ayırmamalıdır. Eşrefoğlu Rûmî der ki; müritliğim zamanında gönlümü şeyhimin gönlü karşısında tuttuğum, şeyhime teveccüh ettiğim vakit, feyzi ilâhîden zâhir olan feyizler, on-

39 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 94.

dan bana da sirâyet eder, kalbime gelirdi. Şunu unutmamak gerek ki; vâki olan her şeyden her hâlden, keşiflerden, pırlıtlardan, tecellilerden her şeyi şeyhe bildirmek gerekir. Halvetteyken, Cuma ve bayram namazları için dışarı çıkılmalı, ancak çok oturmamalı, hemen halvete dönmelidir. Duâ ve tesbih ile oyalanmalıdır. Yalnız namazda Kur'an okumalıdır, ancak Kur'ân'ın mânâsını gönlü ile mülâhaza etmemelidir. Halvette abdestsiz, teyemmümsüz oturmamak gerekir. Hiç uyumamalı, başını yere koymamalıdır. Uyku ile uyanıklık hali otururken olmalı, gözlerini bir lahza dinlendirmeli fakat basîret gözünü asla yummamalıdır.⁴⁰

Derler ki, halvette derviş ya olur ya ölür. Orada susmayı, aç kalmayı, uykusuzluğu, sürekli ibâdet ve zikirle meşgul olmayı öğrenir.

Tasavvufta insanlardan uzak yaşamak yoktur. Ancak bu halvet uygulamasında dıştan, müridin toplumdan uzak kalması gibi görülen durum, toplumdan kaçma şeklinde yorumlanmamalıdır. Zîra halvet, ömür boyu değil, kırk gün yapılır. Hedefi de toplumun lehinde faydalı olacak olgun bir insan haline gelmektir. Yani halvetin nihâî hedefi, yine toplumsaldır. Zîra toplumlar, olgun insanlara her zaman ihtiyaç duyar.⁴¹

40 Ayşe Yıldırım, *Hacı Bayrâm-ı Velî ve Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2008, s. 74-75.

41 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 94-95.

Nefs

Nefs; ruh, ceset, öz gibi mânâları olan bir kelimedir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu kelime sekiz anlamda kullanılmıştır: 1. İnsan rûhu, 2. Cins, 3. Zat (öz), 4. Bedenle beraber ruh, 5. İnsan bedeni, 6. Kalp, sadır, 7. Allah'ın zâtı, 8. İnsan bedeninde bulunan ve insana kötülüğü, fesadı emreden, daha doğrusu insanı kötülüğe sevkeden cevher.

Tasavvufta nefis, his, hayat ve irâdeli hareket kuvvetlerini taşıyan, latif buharlı bir cevherdir; nefis-i nâtika olan kalp ile beden arasında vasıttır. Bunu biraz daha açarsak şöyle diyebiliriz: İnsanın bir maddî bedeni vardır, bir de Allah'tan bedene ihsan edilmiş ruh. İşte nefis bu ikisi arasında irtibatı sağlayan bir cevherdir.

Nefs, terbiye edilir. Terbiye edildiği durumdaki kazandığı özelliğe göre çeşitli isimler alır. 1. Nefs-i Emmâre (kötülüğü emreden, insanı kötülüğe sevkeden nefis), 2. Nefs-i Levvâme (yaptığı kötülükler sebebiyle sürekli kendini ayıplayan, eleştiren nefis), 3. Nefs-i Mülhime (bir parça arınan ve ara sıra ilhama da mazhar olan nefis), 4. Nefs-i Mutmainne (huzur ve sükûnete ermiş, nefsin yakıcı ve yıkıcı isteklerinden kurtulmuş nefis) ki bu nefis, "Gir kullarımın arasına, gir cennetime" (Fecr, 29-30) hitabına da hak kazanmıştır. 5. Nefs-i Râdiye (Allah'tan veya Allah'ın kaderinden râzı olmuş, O'na tam olarak boyun eğmiş nefis) 6. Nefs-i Merdiyye (Allah'ın hoşnut kaldığı, beğendiği, râzı olduğu nefis), 7. Nefs-i Kâmile (tam anlamıyla bütün

ahlâkî güzelliklerle süslenmiş, nefsin pisliklerinden kurtulmuş nef).

Kısaca ifâde etmek gerekirse, ruh, can, hayvânî nefis veya her ikisinin bir arada bulunuş durumuna nefis diyebiliriz. Bunların hepsi ölümlerle birlikte sona erer. Hacı Bayram Velî Hazretleri hayvânî nefis ile Allah tarafından ihsan edilmiş rûhun (ilâhî nefis) iççeliğine işaret etmek üzere şunları söyler:

*Bilmek ister isen seni,
Can içre ara cânı
Geç cânından bul ânı,
Sen seni bil sen seni*

Hacı Bayram Velî'nin burada andığı iki "sen"den birincisi, bildiğimiz mânâsıyla hayvânî nefistir. Buna beşerî ben de denir. İkinci "sen" ise, Allah tarafından insanın bedenine üfürülmüş, idrak edici güce sahip "ilâhî ben", yani bildiğimiz ruhtur.⁴²

Bu mısralarda Hacı Bayram Velî, benliği ortadan kaldıranın, benlik dâvâsından vazgeçmenin fakr ve mahviyet makâmının kazanılmasının gerektiğini anlatmaktadır. Candan geçmek bir türlü nefis eğitimi gerektiren bir husustur. Burada Allah'ı bilmenin yolunun insanın kendini bilmesiyle bağlantılıdır. Yani, Allah dış dünyada aranacak aranmasına ama asıl aranması gereken yer insanın iç dünyasıdır, kendi benliğidir. İnsan kendini tanıdıkça yaratıcıyı daha çok tanıyacaktır.

42 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 95-96.

"Sen seni bilince göreceksin: ortadan, ben, sen, o gibi ayrılıklar kalkar. Bilen de, bulan da, arayan da bir olur. O zaman ayrılıkların, çekişmelerin anlamı kalmaz." Yani bu mısralara birer kelime ekleyerek söyleyecek olursak; "(Eğer) bilmek ister isen seni (Önce) sen seni bil sen seni."⁴³

Kendini bilmek, Hacı Bayram Velî Hazretleri'nin şiirinde zikredilen "ikinci sen"i bilmektir. Hayatın çeşitli olayları içindeki insanın, bu şuurda olarak kendine, içine, özüne, nefisine dönmesi işte budur. Bu hâl tam anlamıyla bir "içe dönüş" metodudur.

İnsanın nefisini, yani kendini tanıma işi, onu inceleyen olmaktan çıkarır, aynı zamanda kendini incelenme durumunda olan bir obje haline getirir. Bu durumda özne ile nesne arasında ikilik kalkar. İnsanın bu durumu ile birliğe ulaşması söz konusudur.

Hacı Bayram Velî Hazretleri, bir insanın kendinden (enfüs) hareketle Allah'a nasıl vâsıl olduğunu, insanın ait olduğu, aslı, özü, temeli nasıl bulduğunu, şiirinde şu şekilde hakîmâne olarak dile getirir:

*Kim bildi ef'âlini
Ol bildi sıfâtını
Anda gördü zâtını,
Sen seni bil sen seni*

43 Cevdet Kılıç, *Hacı Bayram Velî'de İnsanın Ontolojik Varlığı ve Olgunlaşma Süreci*, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 7 (2006), sayı: 16, s. 58.

*Görünen sıfâtındır
Ânı gören zâtındır
Gayri ne hâcetindir,
Sen seni bil sen seni*

*Kim ki hayrete vardı,
Nûra müstağrak oldu
Tevhid-i zâtı buldu,
Sen seni bil sen seni*

*Bayram özünü bildi,
Bileni anda buldu
Bulan ol kendi oldu,
Sen seni bil sen seni*

Şiirin ilk mısraında, fiillerin fenâ bulmasına veya fiillerin tevhid edilmesine (tevhid-i ef'al); ikincisinde, sıfatların fenâ bulmasına veya sıfatların tevhîdine (tevhid-i sıfat), üçüncüsünde de, zâtın fenâsına ve zâtın tevhîdine (tevhid-i zat) işaret vardır. (...)

Netice Allah'a vuslat, yani O'na kavuşmadır.

Dikkat edilirse, Hacı Bayram Velî Hazretleri bu şiirinde, nefis kelimesi yerine zat, öz, sen, o gibi ifâdeler kullanmaktadır. Bu durumda Hacı Bayram Velî Hazretleri, zâta metod olarak, önce insanın kendi fiillerini bilmesi, sonra onların ortaya çıkmasına sebep olan nitelikleri bilmesi ve bu niteliklerin yüklendiği özü tanıması ile ulaşır.⁴⁴

⁴⁴ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 96-98.

Hazreti Ken'an Rifâî de aynı hakikatleri şu dizelerle anlatır:

*"Dünyaya gelmekten maksat, kişi Rabbini bilmektir
Rabbini bilmeye sebep evliyâyı bulmaktır
Bulmak değilmiş bilmek, bilmek değilmiş bulmak
Evliyâyâ gönül vermek rengine boyanmaktır*

Buldum, gördüm, bildim! demek maksûda ermek için kâfi değildir. Bu, ben kırk senedir dervişlik ediyorum diye öğrenüp güvenme işi de değildir. Maksat, o terbiyesi halkasına girdiğinin, velînin rengine boyanmaktır. Yani güzel sıfatlarını giymek, doğruluğuna, adâletine, irfânına ve aşkına bürünmektir. Evet kırk sene bir kâpiya hizmet eder bir şey alamaz da, üç gün dervişlik etmekle, onun kırk senede bulamadığını elde ediverir. Çünkü ezelde hazırlanıp da gelmiştir."⁴⁵

Dünya

Dünya kelimesi, yakın anlamına geldiği gibi bu kelimeye aşağılık mânâsı verenler de olmuştur. Tasavvufta dünya, kulu Allah'a kavuşmaktan men eden her şeydir. Dünya üzüntü yeri, fânî (geçici), karanlık ve hayalden ibârettir.

Hacı Bayram Velî Hazretleri, dünya konusunu bir şiirinde çok güzel işlemiştir:

⁴⁵ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2000, s. 152.

*Hiç kimse çekebilmez
Pektir feleğin yayı*

*Derdine gönül verme
Bir gün götürür vâyi*

*Gelür güle oynayı
Al(da)dır seni çapüktür*

*Bir bunculayın fitne
Kande bulunur âyi*

*Bir fânî vefâsızdır
Kavline inanma hiç*

*Gâh yoksulu bey eyler
Gâh yoksul eder bâyi*

*Çün yüzünü döndürdü
Bir lahza karar etmez*

*Nice seri pâyi eder
Döner ser eder pâyi*

Bu mısralarda Hacı Bayram Velî dünyayı anlatmaktadır. Dünyanın sıkıntı ve mihnet yeri olduğunu güle güle, oynaya oynaya gelip insanı çabucak aldattığını, zengini fakir, fakiri zengin ettiğini, fitnesinin çokluğunu, geçici bir yer olduğunu dile getirirken vefâsız, inanılmaması, kanılmaması gereken bir yer olduğunu, insanı hâlden hâle soktuğunu ifâde eder.⁴⁶

46 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s.100-101

Hazreti Ken'an Rifâî de aynı mânâyı şöyle ifâde etmektedir:

Bütün zâhir güzellikleri, güneşin duvara aksetmiş ziyâsı gibi fânî ve aslına dönücüdür. Akşam olup güneşin aydınlığı yine güneşe rücû' edince ya da güneşin yüzünü bir bulut kaplayınca, sen de o duvardaki akislerle âşık olmuş bulunmakla, onlar yok olunca ağzın açık bakabilirsin. İşte: "*Kullu şey'in hâlikun illâ vecheh*" (Kasas, 88): "*Her şey yok olur Hakk'ın vechinden gayrı*" sırrı budur. Evet, Hakk'ın aşkından, cemâlinden gayrı her şey fânîdir, ancak ona zeval ve nihayet yoktur. Bütün güzellikler ondan bir parçadır, bir cüz'dür, ama kül değildir. Bu yüzden de, herhangi bir tebeddüle, bir değişmeye mâruz kalınca, o cüzler aslına gider ve sen de değişmeye uğrayan o cüz'ü kaybedersin. O külde, o asılda ise bütün cüzler mevcuttur.

Hz. İbrahim, gökyüzünde ayı gördü; "*Bu benim Allâhımdır!*" dedi. Fakat ay batınca; "*Hayır bu değilmiş!*" dedi. Güneşi gördü, o da ufûl edince: "*Ben âfil olanları sevmem*" (En'âm, 77-78) dedi.⁴⁷

Hacı Bayram Velî, hayatı boyunca mânevî ilerlemeye engel olmayacak şekilde dünyayla meşgul olmuş, dünyada misafirmiş gibi bir tavır takınmıştır. Bu dilerdeki dünyayı sevmemek, ona bağlanmamak, dünyadan tamamen el etek çekip, bir köşede uzlet hayatı yaşamak, insanlar arasına karışıp onlarla iç içe yaşamamak olarak asla görülmemektedir. Çünkü, Hacı Bayram Velî'nin hayatı göz önüne alındığında

47 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2000, s. 67-68.

yaptığı faaliyetler bunun aksini ispatlamaktadır. Zira kendisi ömrü boyunca toplum içinde bulunmuş, elinin emeğinin mahsulü ile geçinmiş ve müridlerine de bunu tavsiye etmiştir. Aynı zamanda müridlerinin el sanatları, pazarlama, ticaret, esnaflık gibi çeşitli meslek dallarında yetişmelerini teşvik ederek hemen hemen tamamının bir iş ve meslek sahibi olmalarını sağlamıştır. Aynı zamanda Anadolu'da toplumsal yardımlaşmanın en güzel örneğinin temelini de atmıştır. Şöyle ki; kendisi ve müridleriyle birlikte toprağın ekilmesi ve mahsulün toplanmasını imece usulü ile gerçekleştirmiştir. Bu olayla herkes birbirine yardım ediyor hem de işleri çabucak bitiriyorlardı. Böylece insanlar yardımlaşmanın verdiği mânevî hazı tadıyorlardı. Dolayısıyla Hacı Bayram Velî'nin insanlardan kopmak şöyle dursun onların yardımına koşmuş, onların dertleriyle hemhal olmuş, onlarla beraber iç içe yaşamıştır.⁴⁸

Kalp

Kalp sözlükte çevirme, döndürme, değiştirme anlamlarına gelir. Ayrıca mârifet ve irfan denilen tasavvufî bilginin kaynağı, keşf ve ilham mahalli, ilâhî isim ve sıfatların en mükemmel tecellî ettiği yer anlamlarına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli şekillerde geçen kalp, insanın yüksek değerlere yönelten yanıdır. Allah'ın insanda kendisine muhatap aldığı yön, yine kalptir.

⁴⁸ Cevdet Kılıç, *Hacı Bayram Velî'de İnsanın Ontolojik Varlığı ve Olgunlaşma Süreci*, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 7 (2006), sayı: 16, s. 56-57.

Kur'ân-ı Kerîm'e göre; kalp, insanın düşünen, kavrayan, inanan, şüphe eden yönü, kin ve öfkenin saklandığı yerdir.

Mutasavvıflar, kalbi iki şekilde îzah ederler. Birincisi bildiğimiz maddî kalptir. İkincisi ise; ruh ile nefsi-nâtika arasında bulunan nûrânî bir cevherdir. Kalbin iç tarafı ruh, dış tarafı beden iken hayvanî nefsi de kendisiyle tertip olmuş vaziyettedir. Kalp, insanın madde ve mânâ yönünün birleştiği yer hüviyetinde olup, varlığın bütün hareketlerinin fıskırdığı merkez olarak temayüz eder.

Manevî yönüyle kalp, bir sezgi organı, ilahî tecellilere mahal olan yerdir. Her duyu organı, kendi yaratılışına uygun şeylerden zevk aldığı gibi, kalp de Allah'ın cemâl eserlerini temâşâ etmekten zevk duyar. Kalp, insanın hakikati, melekût âleminin hazinesidir.⁴⁹

Hacı Bayram Velî bir şiirinde kalbi şu dizelerde dile getirir:

*Çalabım bir şâr yaratmış
İki cihan âresinde
Bakıcak didâr görünür
Ol şârın kenâresinde*

Buradaki şâr ifâdesi Türkçe'dir ve şehir mânâsındadır. Sembolik ifâdesiyle şâr'dan maksat kalptir. Yani, şehir, kent, gönül demektir. Allah, insanın bedeni ve

⁴⁹ Ayşe Yıldırım, *Hacı Bayrâm-ı Velî ve Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2008, s. 82-83.

rûhu arasında maddî ve mânevî dünyanın birleştiği yerde bir şehir yaratmıştır. O şehrin adı gönül şehridir. Bu mısralar, sevgilinin o şehirde yaşadığı ve o şehir aracılığıyla görüleceğini anlatmaktadır. Burada Hacı Bayram Vefî, Kelâbâzî'nin Allah'a akılla değil, kalple ulaşılabilceği fikrini teyid etmektedir. Tasavvufî ıstılahta ise şâr; Medîne-i Cem'ul-Cem' (bekâ) olarak kabul edilmektedir.

Cem'ul Cem' makâmı tasavvufta, eşyayı Allah ile müşâhede etmek, Allah'ın güç ve kudretinden başka her türlü güç ve kuvvetten berî olmaktır, mânâsına gelmektedir. Bu makâma erişen insanın Allah'tan başka tüm varlıklara karşı duyarlılığı kaybolmuş ve bu insan sadece Allah'tan gelen tecellîlerle meşguldür. Mısrada geçen yaratma ifâdesi, mânevî âlemden veya filozofların ifâde ettikleri ideler âleminden maddî âleme intikal etmektir. Bu iki cihan, mutasavvıflara göre bâtın-ı Hak ve zâhir-i Hak'tır.

"İki cihan arasında bir şâr yaratması"; iki Kâbe'nin (Kâbe ve Mescid-i Aksâ) tek yöne (kible) mukabil oluşuna delâlet etmektedir. Çünkü tasavvuf felsefesinde Kâbe, kalbin sûretidir. İki cihan arasında olması demek maşrık ve mağribin arası demektir. Kâbe arızın, bu iki cihetin ortasındadır. Maşrık ve mağrip aynı zamanda ruh ve cisme işârettir. Kalp bu ikisinin tam ortasındadır. İki cihan arası bir bakıma ikili âlemlere de tekabül edebilir. Vahdet-kesret, dünya-âhiret, zâ-

hir-bâtın, Hak-halk, ana-baba, taş-toprak, su-ateş vs. mukabili olabilir.⁵⁰

Ken'an Rifâî Hazretleri ise aynı dizeleri şöyle açıklamaktadır:

Çalap'tan maksat, Allah'tır. Şâr'dan maksat, Hakk'ın hüviyeti beldesi ve cem'ul-cem'in memleketidir. İki cihandan biri hüviyet biri de eniyettir. Yani biri bâtın-ı Hak diğeri zâhir-i Hak'tır. Yarattı'dan murat, mânevî vücuttan sûfî yani görünen vücûda zuhur etti, demektir.

İşte şâr, yani hakikat beldesi, biri hüviyet biri eniyet olan o iki cihana da şâmil olmuştur. Kezâ âyet-i kerîmede buyurulan "*innî enallah*"dan (Kasas, 30) *innî* hüviyet cihanına; *ene*, eniyet cihanına; *Allah* da her iki cihana şâmil olmuştur.

"*Bakıcak dîdar görünür o şârın kenâresinden*", deniyor. Halbuki dîdar her vakit görünmektedir. Yalnız câhillerin cehli, onu görmeye hicap oluyor. Mesela bir kimse tebdîl-i kıyafet edip gezerken, onu bilenler tanıyabilir. Bu zâtı tanımayanlara: Şimdi şuradan geçti tanımadınız mı? derler.

Karagöz'ü Türk zevkine mal eden Şeyh Küşterî, bu oyunla, görmeyenlerin cehline, şuhut ehlinin ve evliyânın görmelerine, hakikat ehlinin de ayn-ı hüviyet

50 Cevdet Kılıç, *Hacı Bayram Veli'de İnsanın Ontolojik Varlığı ve Olgunlaşma Süreci*, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 7 (2006), sayı: 16, s. 49-50.

olmalarına ne güzel işaret etmiştir. Öyle değil mi ya? Câhiller gördüklerini o gölgelerden bilirler. Bir Arnavut'un, Şîrin ile Ferhad'ın arasına giren cadiya piştovu çektiği gibi...

Şuhut ehli ise onu, oynatandan, yani hareket ettirenden bilir. Halbuki hakikat ehli, perdenin arkasına girer ve oynayanı da oynatanı da bizzat gördüğünden bütün o sûretlerin birer kukladan ibâret olduğunu anlayarak, kendisi de orada bir sûret olup gider.

Dîdar görmek ne demektir? Dîdar görmekte kesret vardır. Bir gören, bir görüş, bir de görülen yani ef'âl, sıfat, zat kesretleri vardır.

Ef'âlden sıfat görünür. Sıfattan zat görünür. Fakat ayn-ı hüviyet yani hüviyetin kendisi olunca, insan kendi kendini görür ve artık ef'âl, sıfat yani gören ve görülen diye bir şey kalmaz.⁵¹

Hacı Bayram Vefî Hazretleri, insân-ı kâmilin hakikatini bir makalesinde şöyle anlatmaktadır:

"Bütün her şeyde vahdetiyle hazır olan ve görünen bütün yaratılmışlarda cemâliyle tecellî eden Ahad'ın zâtına sonsuz hamd ve senâlar olsun. Salât ve selâm-lar, Hakk'ın aynası ve sıfat ve isimlerinin mazharı olan Peygamberimiz Muhammed Mustafa Hazretleri'nin üzerine olsun.

Şöyle bilmek gerektir ki, Hak Teâlâ hüviyet ve ahadiyet gaybında kendi zâtıyla mevcut olup kendini, kendi zâtından müşâhede ederdi. Bütün imkânî hakikatler ve sûretler, esmâ ve sıfat onun kabzasında ortaya çıkmamış halde bulunuyordu. Zîra bunların ortaya çıkacağı bir a'yânı yoktu.

Bunların aynalarını ortaya çıkarıp görmek istedi ve önce âlemi Rahmân sûretinde yarattı. Bütün sıfat ve isimleri âlemin sûretinde peydâ oldu. Âlemin sûretlerinde isimlerinin aynalarını müşâhede eyledi. Zîra âlemin ahadiyet zâtına mazhar olmaya istîdâdı yoktur.

Ondan sonra insân-ı kâmilî zâhir ve bâtın olmak üzere iki yüzlü olarak yarattı. Bâtın yüzü, zâtın mazharı olan esmâ ve sıfatın ortaya çıktığı yerdir. Zâhir yüzü ise âlemin ve âlemdeki sûretlerin, ilâhî esmâ sûretlerinin çıktığı yerdir. Bâtın yüzü vahdet, zâhir yüzü kesrettir. Yani bâtını Hak, zâhiri halktır.

İnsân-ı kâmilin aynasında kendi zâtını ve aynını ve zâtındaki esmâ-ı hüsnâ a'yânını her yönüyle müşâhede eyledi. Cemâlini onda ortaya çıkarmıştır, zat onda tecellî etmiş, sıfat ve isimlerinin hepsi tam olarak onda görünmüştür. Zîra her şeyin kendini kendinde görmesi, başka şey gibi olan şeye tecellî edip onda kendi sûretini görmesi gibi değildir. Yani aynaya bakmak gibi değildir.

Öyleyse insân-ı kâmil zâtın mazharıdır ve mutlak varlık olan Hakk'ın aynasıdır. İlâhî isim ve sıfatlardan ve işlerinden onun bâtınında olmayan hiçbir şey yoktur.

⁵¹ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2000, s. 252-253

Onunla ilgisi olmayan hiçbir yaratılmış özelliği de mevcut değildir. Yani varlık sayfasında yaratılmış olanların her birinin ve yaratılacak olanların her harfinin onunla ilgisi vardır. Onun dairesinin dışında hiçbir şey ortaya çıkmadığından, Hakk'ın zâtı, küllî ve cüz'î olarak tam mânâsıyla onda tecellî eylemiştir. Zat güneşi onun yüzünden parlamıştır, Hakk'ın gizli sırları onunla meydana çıkmıştır. Zat ibâdetleri onunla tamamlanmış, ilâhî mârifet onunla hâsil olmuştur.

İnsân-ı kâmil Hakk'ın gözüdür, âleme onunla nazar eder, rahmet eyler. Âlemin rûhudur, âlem bir an bile onsuz olamaz; bedeninin ruhsuz var olmadığı gibi. Hem de Hakk'ın varlığını yansıtan yaratılmışlarının tümünün nûrudur. Rahmeti her şeye, ilâhî esmâya da ulaşır. Zîra her şeyin ortaya çıkması ve var olması, insân-ı kâmilin nûruyladır. İlâhî esmânın küllî olarak Hak zâtında sıkışık kalmış olmasından dolayı, tenefüs de onun zuhûruyla ve hepsi ondan zâhir olduklarıdır.

Bundan dolayı insân-ı kâmil Hakk'ın ve halkın kıblesidir. Zîra her şey ona yönelmiştir. Feyiz de ondan gelir.

Hakk'ın kendini müşâhedesi, Hakk'ın her yönüyle insân-ı kâmilin mazharında ortaya çıkmasına bağlı olduğu gibi, kemâl mertebesine ermek isteyen insanın mârifet-i ilâhiye kazanması ve Hakk'a vâsıl olup müşâhede etmesi de, insân-ı kâmil mazharına selîm bir kalp ile yönelmeye bağlıdır. Zîra Hak Teâlâ sırf görünen sûrî mazharlarından idrak olunup müşâhede edilemez. Ancak her mazharda zuhur ettiği

kadar, o mazharın ihâtası kadar müşâhede olunur. Ama insân-ı kâmil en şümüllü, tam ve en mükemmel mazhar olduğundan ondaki zuhûru küllîdir. Onda olan müşâhede zat müşâhedesidir. Onsuz Hak bilinmez ve müşâhede olunmaz.

Ona erişen Hakk'a vâsıl olmuştur, onu gören Hakk'ı görür. Onu seven Hakk'ı sever. Ona itaat eden Hakk'a itaat etmiş olur. Onun kabul ettiği Hakk'ın makbûlüdür. Onun reddettiğini Hak reddetmiştir, ona hıyânet eden Hakk'a hâindir. Ona eziyet eden Hakk'a ezâ eder. Zîra insân-ı kâmilin zâtı Hakk'ın zâtı ve vücûdudur. İlmi, Hakk'ın ildir. Zîra Hakk'ın varlığından başka onun ne zâtı vardır, ne vücûdu ve ne de ilmi vardır.

Bu vahdet ikilikten hâsil olan vahdet değildir, hulûl ve ittihadan da uzaktır. İnsân-ı kâmilin mâdum olan ayîne-i sâbitesi aynasında kemâliyle Hakk'ın zuhûrudur. Bu şehâdet âlemi müşâhede âlemidir; burada gören âhirette de görür. Burada âmâ olan âhirette de kördür.

Hakk'a tâlip olup mazhar-ı küll olmayı isteyen istîdadlı kardeşlere lâzım olan şudur: Hak nurlarının indiği kutsal yer olan gönüllerini imkân âleminin pisliğinden temizlemek. Rabbânî tecellîlerin yeri ve rahmânî cemâl aynası olan kalp aynalarını sevdiğileri şeylerin alâka tozlarından ve eserlerinden arıtmak. Sonra Hakk'ın evi ve mazharı olan insân-ı kâmilin kalbine teveccüh edip, kalbini onun kalbine ulaştırmak.

Böylece Hakk'ın müstavası olan insân-ı kâmilin kalbinde ortaya çıkan ilâhi nurlar ve rabbânî güneşler o tâlibin kalbinde parlayıp kalan sıfatlarını da giderir. Kalbi onun kalbinde zuhur eden zât-ı akdesine ayna olduğunda ilâhî muhabbete yönelmekten geri kalmaz, ondan bir an bile yüz çevirmez. O zaman onun zâtı, insân-ı kâmilin zâtında, sıfatı, ef'âli onun sıfat ve ef'âlinde fânî olup tam mazharı olmuş olur, insân-ı kâmil ile bir olur. Onun mazharında Hakk'a vuslat bulur. Gören, işiten, yapışan ve söyleyen Hak olur. Hakk'ın varlığından başka varlık kalmaz. Vahdet ülkesine sefer edip Hak ile vuslat bulmak için insân-ı kâmilin kalbine kalbini birleştirmekten, ilâhî sevgiyle ona yönelip feyz-i akdesin mazharı olan mukaddes kalbindeki ilâhî nûrun kendi kalbine yayılmasından ve kalbin Hakk'a çekilmesinden başka yol yoktur.

İnsân-ı kâmilden başka Hakk'a kapı yoktur, onun kalbinden başka ona yol yoktur. Zîra zat ve sıfatıyla ve bütün esmâsıyla Hak Teâlâ insân-ı kâmilin kalbinde istivâ etmiştir.

Hakk'ı isteyen kendi varlığından geçsin. Hak'tan gayri kalbinde olan bütün fikirleri çıkarsın ve Hakk'ı kalbinde hazır müşâhede etsin. Veyahut kalbini, kâmilin kalbine ulaştırsın. Tâ kim cümle müşkülât âsân ve tuttuğu iş kolay olsun.

"İsteyen inansın, isteyen inkâr etsin." (Kehf, 29)

"Allah âlemlerden müstağnidir." (Ankebût, 6)

İnsân-ı kâmilden murat; Resûlallah'dır (s.a.s). Zîra onun hakîkati, câmi-i cemi-i hakayıktır. Ve vücûdu, ekmel-i mevcûdattır ve câmi-i cemi-i zuhûrattır. Ve dahi onun vâris-i ekmeli olan insân-ı kâmilidir. Her asırda, her devirde bir ilâhî yardım alıp dağıtandır.⁵²

52 Tahir Galip Seratlı, *Vahdet-i Vücut ve Tevhid Risâleleri*, Furkan Kitaplığı, İstanbul 2006, s. 271-275.

HACI BAYRÂM-I VELÎ'NİN EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Sayılarının çok az olmasına rağmen, aruzla olsun, hece ile olsun, tamamıyla raksân ve vecdî bir dil-
le söylediği tasavvuf şiirleriyle Hacı Bayrâm-ı Vefî,
"Din-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nın" unutulmaz isimle-
rinden biri olmuştur.⁵³

Hacı Bayrâm-ı Vefî'nin "Türk diline geçmiş olan hiz-
meti", kendi ilâhilerini suda halkalar gibi genişleyen
etkilerinden başka, bir de müritlerini Türkçe yazma-
ya özendirmesi Hakk'a yürümesinden sonra dahi bu
mevzuda mânevî telkinlerde bulunması bilinen ger-
çekler arasındadır.⁵⁴

Tarîkatların kurucuları veya tarîkata girenler, tasavvu-
fa ait fikirlerini halka yaymak ve sindirmek için, ekse-
riyetle dîvan, mesnevî gibi eserler vücuda getirdikleri
halde, Hacı Bayram bu yolda yürümeyerek, yalnızca
"sîne hakketmek" yani şahısların mâneviyatını temiz-

53 *I. Hacı Bayrâm-ı Vefî Sempozyumu Bildirileri*, 8-9
Mart 1990, T.C. Ankara Valiliği-İl Kültür Müdürlüğü,
Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, *Hacı Bayram Vefî'nin Üç
İlâhisinin Tasavvufî Açısından Açıklanması*.

54 *Hacı Bayrâm-ı Vefî Sempozyumu Bildirileri* 16
Kasım 1999, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2487
Ankara 2000, Ali Sümer, *Hacı Bayrâm-ı Vefî'nin Hayatı*.

lemek sûretiyle, terbiyecilik yolunu tutmuş olduğu
anlaşıyor.

Ancak Hacı Bayram'ın da, Yûnus tarzında, öz Türkçe
ile birkaç ilâhi ve gazel yazdığı görülüyor. Bu ilâhiler,
tekkelerde büyük rağbet göerek, hususi makam ve
edâ ile okunmuştur.⁵⁵

Prof. Dr. Fuat Köprülü, Hacı Bayrâm-ı Vefî'nin ilâhile-
rine değinirken eski bir Yûnus hayranı olan Hacı Bay-
râm-ı Vefî'den sonra millî tarzda yazılmış olan manzu-
meler halk tarafından daha fazla benimsenmiştir de-
mekte ve ayrıca şunları söylemektedir: Hacı Bayrâm-ı
Vefî gibi büyük bir erenin de Yûnus tarzında birkaç şiir
yazması, tekke şairlerini uyardı ve ondan sonra gelen
mutasavvıflar da zamanımıza kadar, büyük bir ekseri-
yetle bu tarz ilâhiler vücuda getirdiler. Hacı Bayram'ın
hece vezniyle şiir yazması üzerine daha sonra birçok
Melâmî dervişleri de bu türde şiir yazmayı gelenek
haline getirmişlerdir.⁵⁶

Hacı Bayrâm-ı Vefî'nin şiirleri ile ilgili olarak üzerin-
de durulması gereken ilk iş onun elimizde ne kadar
şiirinin bulunduğu. Çünkü Hacı Bayram'a âdiyeti
kesin olarak bilinen şiirler yanında, onun olduğundan
şüphe edilen şiirler de vardır. Bazı kitaplarda Hacı
Bayrâm-ı Vefî'nin olduğu kesinlikle belli olan üç şiir

55 Doç. Dr. Münir Atalar, *Şerh-i Rumûzat-ı Hacı Bayrâm-ı
Vefî, İsmail Hakkı Celvetî*, Lisans Tezi, 1970-1971, s. 8.

56 *Hacı Bayrâm-ı Vefî Sempozyumu Bildirileri* 16 Kasım
1999, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2487 Ankara
2000, Ali Sümer, *Hacı Bayrâm-ı Vefî'nin Hayatı*.

verildiği halde, bazı kitaplarda dört, bazen de beş şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerde, halk arasında “nüsha farkı” dediğimiz değişiklikler yapılmıştır. Bazı kelimelerde yazıldığı yüzyılın dil özellikleri korunduğu halde bir çoğunda çağın özellikleri değiştirilerek bugünkü söyleyiş biçimine sokulmuştur. Bu durum gösteriyor ki yapılması gereken ilk iş elimizde ne kadar şiirinin bulunduğu, bunlardan hangilerinin kesinlikle Hacı Bayrâm-ı Velî’ye ait olduğu, hangilerinin şüpheli görüldüğü hususunun aydınlatılmasıdır.⁵⁷

Hacı Bayram Velî’nin Türkçe söyleyişlerini, bir zikre ve raksa benzeten Nihad Sâmî Banarlı üstâdımızın şu tesbiti, unutulmayacak bir edebî analiz olarak hâfızalarımızda ve gönüllerimizde yer almıştır:

“... şiir adı altında kelimelerle yapılan diğer güzel bir sanat, raks’dır. Lisan, her dilde rakseder ama ben onun Türkçe’deki mûsikîli hareketlerine vurgunum. Bunlar arasında Hacı Bayram Velî’nin, kuvvetli âhengiyle, bir vücut hareketini zarûf kılan ve bir zikir, belki de bir raks neş’esiyle söylenmiş hissini veren şu raksân şiirini hatırlarım:

*Noldu bu gönlüm Noldu bu gönlüm
Derd ü gamınla Doldu bu gönlüm
Yandı bu gönlüm Yandı bu gönlüm
Yanmada derman Buldu bu gönlüm*

57 I. Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu Bildirileri, 8-9 Mart 1990, T.C. Ankara Valiliği-İl Kültür Müdürlüğü, Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî’nin Şiirleri ve Mektupları*.

*Bayram’ım imdî Bayram’ım imdî
Bayram ederler Yâr ile şimdi
Hamd ü senâlar Hamd ü senâlar
Yâr ile bayram Kıldı bu gönlüm*

Hacı Bayram Velî... Tarîkatine, Ak Şemseddîn’in de intisap ettiği bu coşkun sûfi-şair, daha XV. asır Türkçe’sine bu ölçüde vecidli bir mûsikî lisanı vermek, hem de bu kadar sade ve samîmî bir vecidli söyleyebilmek için, bir devran meydanında, kim bilir ne coşkun bir Tanrı aşkıyla dönmüştü?

Bu şiirin:

‘Bayram ederler yâr ile şimdi’ mısraındaki ince ‘göğüs geçiriş’ ne ölçüde hisli ise;

‘Yâr ile bayram kıldı bu gönlüm’ mısraında, o ölçüde, en büyük Sevgili’ye kavuşmuş olmanın saâdeti seslenir. Eski bir Türkçe kelime olan bayram sözü, Türk dili tarihinde çok az yerde bu kadar güzel kullanılmıştır.”

Görülüyor ki, Hacı Bayrâm-ı Velî’nin, Türk milletinin İslâm anlayışında, Türk dilinin Anadolu’da halk arasında yaygınlaşmasında, Osmanlı Devleti’nin sağlam temellere yerleşmesinde, halkın birlik, dayanışma içerisinde kaynaşmasında çok müessir bir rolü ve rûhânî bir koruyuculuğu vardır.

“Sayılarının çok az olmasına rağmen, aruzla olsun, hece ile olsun, tamamıyla raksân bir dilde söylediği tasavvuf şiirleriyle, Hacı Bayram Velî, tekke edebiyatının unutulmaz isimlerindedir. Onun eski kaynaklara

ve yeni antolojilere ısrarla alınan en tanınmış ilâhisi
'Bu gönlüm' redifli, coşkun şiidir:

*Noldu bu gönlüm noldu bu gönlüm
Derd ü gamında doldu bu gönlüm
Yandı bu gönlüm yandı bu gönlüm
Yanmada derman buldu bu gönlüm,*

*Gerçi ki yandı, gerçeğe yandı
Rengine aşkın cümle boyandı
Kendüde buldu kendüde buldu
Matlabını hoş buldu bu gönlüm*

.....
*Bayram'ım imdi Bayram'ım imdi
Bayram ederler yâr ile şimdi
Hamd ü senâlar hamd ü senâlar
Yâr ile bayram kıldı bu gönlüm*

Zamanla, bazı küçük değişmelere uğramış ve bazı mısraları değişmiş olmakla beraber Hacı Bayram'ın bu en âhenkli ilâhisi, asırlarca, tekkelerin zikirlerinde, semâlarında, dillerden düşmeyen bir söyleyiş olmuştur.

Hacı Bayram Velî'nin diğer şöhretli bir manzûmesi:

*Bilmek istersen seni
Can içre ara canı
Geç canından bulanı
Sen seni bil sen seni*

*Bayram özini bildi
Bileni anda buldu
Bulan ol kendi oldu
Sen seni bil sen seni*

kıt'alarında görüldüğü gibi 'Sen seni bil sen seni' nakaratıyla söylenen ilâhidir. O çağlarda halk kitlelerinin derin îmanla kendisine ulaşmaya çalıştıkları ve 'gökte aranıp yerde istenen' büyük Sevgili'nin hakikatte 'inanmışların gönlünde' olduğunu belirten bu söyleyişler, diğer bütün benzerleri gibi, halkın kolay anlayıp kolay söylemesini sağladığından şöhretleri de o ölçüde geniş ve yaygın olmuştur.

Bu türlü söyleyişlerinden, Türkçe'nin âhenk sırlarına vâkif, kudretli bir şair olduğu anlaşılan Hacı Bayram'ın elimizde herhangi bir şiir kitabı ve şimdilik dört tane-den başka bilinen şiiri yoktur."

Hacı Bayram Velî'nin Bilinen Şiirleri

İlâhî Taksim

*Çalabım bir şâr yaratmış iki cihan âresinde
Bakıcak Dîdâr görünür ol şârın kenâresinde*

*Nâgihân ol şâra vardım anı ben yapılır gördüm
Ben dahi bile yapıldım tâş u toprak âresinde*

*Şâkirdleri tâş yonarlar yonup üstâde sunalar
Tanrı'nın adın anarlar her bir tâşın pâresinde*

*Ol şârdan oklar atılır gelür sineme dokunur
Âşıklar cânı satılır ol şârın bazâresinde*

*Şâr dedikleri gönüldür ne âlimdir ne câhildür
Âşıklar kanı sebildür ol şârın kenâresinde*

*Bu sözü mü ârif anlar câhiller bilmeyüp tanlar
Hacı Bayram kendi banlar ol şârın minâresinde*

Hacı Bayram Velî'nin bu ilâhisi, en tanınmış olanı ve en çok şerh edilendir.

İlâhî Zikir

*N'oldu bu gönlüm n'oldu bu gönlüm,
Derd ü gamınla doldu bu gönlüm.*

*Yandı bu gönlüm yandı bu gönlüm,
Yanmada dermân buldu bu gönlüm.*

*Gerçi ki yandı, gerçeğe yandı.
Rengine aşkın cümle boyadı.*

*Kendide buldu kendide buldu.
Matlabını hoş buldu bu gönlüm.*

*El fakru fahrî elfakru fahrî
Demedi mi âlemlerin fahrî*

*Fakrını zikret fakrını zikret
Mahvu fenâda buldu bu gönlüm.*

*Sevdâ-yı a'zam sevdâ-yı a'zam
Bana k'olubdur arş-ı mu'azzam*

*Mesken-i cânân mesken-i cânân
Olsa aceb mi şimdi bu gönlüm.*

*Bayramî imdi bayramî imdi.
Yâr ile bayram eyledi şimdi.*

*Hamd ü senâlar hamd ü senâlar.
Yâr ile bayram etti bu gönlüm.*

Eski ve yeni birçok bestesi olan, bugün câmilerde ve mevlitlerde okunan bu ilâhinin altı kıtası Adile Ayda tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir.

İlâhî Savt

*Hiç kimse çekebilmez pektir feleğin yayı
Derdine gönül verme bir gün götürür vâyı*

*Gelür güle oynaya aldir seni çapaktür
Bir bunculayun fitne kande bulunur âyı*

*Bir fâni vefâsızdır kavline inanma hiç
Gâh yoksulu bay eyler gâh yoksul eder bayı*

*Çün yüzünü döndürdü bir lâhza karâr etmez
Nice seri pâyı eder döner ser eder pâyı*

*Denir vâhid vahdette kesrette kanı tefrik
Hız etmedi bu sırra bildirmedî Musa'ya*

*Hayran kanıcı âlimler bu mâ'ninin altında
Kaf'tan Kaf'a hükmeden bilmez bu muammâyı*

*Miskin Hacı Bayram sen dünyaya gönül verme
Bir ulu imârettir alma başa sevdâyı*

İlâhi

*Bilmek istersen seni
Can içinde ara cânı
Geç cânından bul ânı
Sen seni bil seni*

*Kim bildi ef'âlini
Ol bildi sıfâtını
Anda gördü zâtını
Sen seni bil sen seni*

*Görünen sıfâtındır
Ânı gören zâtındır
Gayri ne hâcetindir
Sen seni bil sen seni*

*Kim ki hayrete vardı
Nûra müstağrak oldu
Tevhîd-i zâtı buldu
Sen seni bil sen seni*

*Bayram özünü bildi
Bileni anda buldu
Bulan ol kendi oldu
Sen seni bil sen seni*

Bayram Vefî, bu ilâhisinde, defalarca 'Sen seni bil sen seni' ihtarı ile hakîkî irfânın insanın kendi mâhiyetini bilmesinden başka bir şey olmadığını anlatmaktadır.⁵⁸

58 İsmet Binark, *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*, Nefes Yayınevi, İstanbul 2012, s. 215-219.

Hacı Bayram Velî'ye Atfedilen Diğer Şiirler

1. Nazîre-i Bayram

(Ahmed-i Dâî'ye nazire)

*Güneş yüzüne ey dil-ber gemişmiş saçların sâye
Nitekim ebr olur hâyil felekte bedr iken aya*

*Ser ile cân verüp aldum sevâd-zülfî sevdâsın
Hezâran cân fidî olsun bu veche sûd u sevdâya*

*Harâmî gözlerün her dem 'aceb sihr-i helâl eyler
Ki bir remz ile cân milkin nicesi virdi yağmâya*

*Kaşunla kirpüğün hem-tâ felek kavsi vü tîrine
Kimesne hem-kiriş olmaz bu resme ok ile yaya*

*Dişünle leblerün cânâ ne cevherdür ki reşkinden
Olupdur la'l âvâre talupdur incü deryâya*

*Boyunun i'tidâlinin udından serv ile ar'ar
Çemende oldılar vâlih kamu ol kadd-i bâlâya*

*Lebün şehrinde Bayrâm'un sözi rengin olur şîrîn
Anuncün rağbeti yoktur anun kand ile helvâya*

2. Nazîre-i Bayram

(Atâyi'ye nazire)

*Zülfünün bendi kılıptur vâlih ü şeydâ beni
Leblerün kandi idüpdür tûtî-i gûyâ beni*

*Mûnisdür gönlümün çün rü'yeti dîdârunun
Gâyib olma gözlerümden komagıl tenhâ beni*

*Va'deyi ferdâya salma gel bu gün 'ayş idelüm
Yohsa kensüz öldürür ol va'de-i ferdâ beni*

*Mîhrüni gönlüm içinde mühr ile çün saklaram
Gözlerüne hey di şâhum kılmasun rüsvâ beni*

*Zülfün ile hindu hâlün bir araya cem' olup
Rûm ilinde idiserler ser-be-ser yağmâ beni*

*Kaşların yâsıyla gamzen oklarını gezleyü
Gözleyü her dem zihî kim hoş atarsın hâ beni*

*Kahrın ile nâ-tüvân u hasta-dil Bayrâm'ı sen
Lutf vechinden eger anmaz olursan vâ beni*

3. Nazîre-i Bayram

(Şeyhî'ye nazire)

*Leblerün la'li ki dür-dâne dişüne perdedür
Görmedi bir cevherî kim la'l idine perdedür*

*Âdet oldur kim sadeî karnında dür nîsân olur
Bu 'aceb kim zâhir olur gül yüzünde derdedür*

*Kaşlarınun tâki mihrâb u lebün zemzem-sıfat
Rûhların Beytü'l-harâm u saçların meş'ardadır*

*Kimi mahbûbı visâlini temennâ eylenür
Kimi ma'şûkıyla halvette kimisi derdedür*

*Akl u cân u dil ü dîn almagıla fettân gözün
Dahı kânî' olmamışdur yine kasdı serdedür*

*Gamzenün tîriyle mecrûh olurısa n'ola rûh
Çün lebün 'ayn-ı safâsının şifâsı derdedür*

*Dürr-i ma'nîdür ki Bayrâm'un dilinden dökülür
Nakd ü cinsi söz olur şahsun ne ister erdedür*

4. Nazîre-i Bayram

(Saffî'ye nazire)

*Zülfüne irdükçe şâne müşk ü 'anber depredür
Dil diler ol kokuyı çendân ki dil-ber depredür*

*Sînemi ben hod ezelden kılmışam ana siper
Karşu gamzen remz ile cânuma hancer depredür*

*Serv ü şimşâd ayağına düşüp anun oldı şâd
Kaddini çün kim çemende ol semen-ber depredür*

*Hüsünün şem'ine karşı cân u dil pervânesi
Uçmaga pervâsı yokdur nice kim per depredür*

*Şâh-bâz-ı 'ışka döymez degme bir peşşe-misâl
Dilkünün mikdârı kalmaz çün gazanfer depredür*

*Halka-yı zülfün hadîsin gûş-ı cân gûş ideli
Sana bende olmag için geldi uş der depredür*

*Dişlerün dürr ü cevâhir bigi Bayrâm nazm ider
Leblerün zikr itdügince la'l-i ahmer depredür*

5. Nazîre-i Bayram

*Benüm maksûdum 'âlemde degüldür lâkin illâ Hû
Bu benüm derdüme dermân degüldür lâkin illâ Hû*

*Degüldür hûri vü gılmân ne Cennet köşki ne Rıdvân
Bu benüm gönlüme sultan degüldür lâkin illâ Hû*

*Anun nakşı hayâlinden cihân bir zerre olmışdur
Nazar itsen o zerreden görünmez lâkin illâ Hû*

*A Bayrâmî eger idrâk idersen sen bu âlemde
Bu sırrun sırrına kimse irişmez lâkin illâ Hû*

6. Bayrâmî Fermâyed

*Ey gönül terk it sivâyî maksad-ı a'ksâyî gör
Li ma'allah Sırrına ir matlab-ı a'lâyî gör*

*Bezm-i vahdette saki hem câminı nûş eylegil
Ehl-i 'ışka 'arz-ı dîdâr eyliyen Mevlâ'yı gör*

*Sil gönül âyînesinden mâ-sivânın tozunu
Nûr-ı Hakk itsün tecellî ni'met-i Mevlâ'yı gör*

*Hayret-ı kübrâya irsen sırr-ı evedna bulup
Mü'minin kalbine Hakk'ın virdiği na'mayı gör*

*Dem-be-dem feryâd ider cân bülbülü yâ-hû deyü
'ışk-ı yâr ile demâ-dem ey gözüm ağlayıgör*

*Ehl-i 'ışkın her nefeste nâledir sermâyesi
Bâb-ı Hakk'da bend-i 'ışkı boynuna bağlayı gör*

*Eylese bir kez tecellî nûr-ı 'izzet kalbine
Nefs kalbin rûh aklın terk ider Mevlâ'yı gör*

*Varlığın mahv eyleyüp terk it vücûdun aradan
Nicesi tezcek bulur (sen) Hazret-i Mevlâ'yı gör*

*Fazl-ı envâr-ı tecellî irse ger 'âşıklara
'ışa alımaşlar ol dem Cennetü'l-Me'vâ'yı gör*

*Mekteb-i 'irfânda Bayrâmî ider tedrîs-i 'ışk
Çok atâlar eylemişdür(ür) ana Mevlâ'yı gör*

7. Bayrâmî Fermâyed

*Merhabâ ey 'ayn-ı Zât'ın mazhar ü mihmânesi
Zât-ı pâkinden görünür nûr-ı Hakk'ın şu'lesi*

*Rehberi dergâh-ı 'izzet olduğuyçün ey Habîb
Enbiyâ vü evliyânın oldu bâbın kiblesi*

*'İşkına gönül veren balsa 'aceb degül murâd
Çün cemâlin şem'-i Hakk'dır ehl-i Hakk pervânesi*

*Dü cihân buldu nizâmı feyz-i pâkinden Şehâ
Unsûr-ı hâssın olupdur gevheri yekdânesi*

*Eyle boynuma hamâyıl 'İşkunun zencîrini
Olmasun bendsiz Habîbâ 'İşkunun dîvânesi*

*Vâridâtı veddinün kalbi imâret ideli
Kenz-i 'ışk olmuşdurur bu gönlümün virânesi*

*İçmişim bezm-i ezelden yâr elinden cür'a kim
Mest-i efkârım dil oldu ol meyin peymânesi*

*Bûy-i vaslın mest iderse tan değildir 'âlemi
Feyz-i Hakk'dan esrimişdir ter gibi mestânesi*

*Nakd-i cânı vasl-ı cânâna fedâ etdim velî
Ger ola yüz bin fedâ olmak anın şükrânesi*

*Fenn-i 'ışk içre terakkî kıl taleb ağyâr-ı Hakk
'Aşıkın yârı olmaz vasl-ı Hakk bîgânesi*

*Ey gönül (yarinden alı) bilmek isteyen haber
Terk-i kevneyn idüp oldu râh-ı Hakk Merdânesi*

*Bula Bayrâmî visâlin lezzetinde kurb-ı üns
Ey olan bayrâm kalbinde dolu cânânesi*

8. Bayrâmî Fermâyed

*Likâ-yı Hâliku'l-eşbâh irişt' ervâh-ı şeydâya
Sanasın haşr-ı ekberdir hayât irişt mevtâya*

*Enfehnâ sırr-ı feyz itdi celâlinden cemâlinden
Anuçün mazhar-ı hikmet mugâyır ehl-i na'mâya*

*Bu cümle feyz-i Hakk'dur bil vücûdun mahv-ı mutlak kıl
Olugörsen de sâfi-dil sakın aldanma âlâya*

*Gönülde hayme-i 'adli kuran zulme'ylemez meyli
Gözet Hakk'dan gelen kavli komagıl işin ortâya*

*Eğer bu sırrı Bayrâmî tamâmî zevk idündünse
Şu nûr-ı mutlaka irdün virir nûru güne aya⁵⁹*

59 Yrd. Doç. Dr. Fatma Ahsen Turan, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 77-80, 84-87.

BAYRÂMİYYE TARİKATI

Anadolu topraklarında doğup büyüyen bir mutasavvıf tarafından kurulmuş ilk Türk tarikatı olan Bayrâmiyye daha kurucusunun sağlığında Ankara ve çevresinde büyük bir yaygınlık kazanmıştı. Tarikat hakkındaki bilgiler sadece Türk kaynaklarında yer alır. Kaynaklarda sohbeti gayet müessir olduğu ve birçok kişiyi "zirve-i velâyet"e erdirdiği bildirilen Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vefatından sonra Bayrâmiyye, Akşemseddin'e nisbet edilen Şemsiyye ve Ömer Sikkî'nî'ye nisbet edilen Melâmiyye adlı iki büyük aslî kola ayrılmış, esas Bayrâmiyye adı geçen kollardan ilki tarafından sürdürülmüştür.

Silsilesi

Bayrâmiyye'nin silsilesi konusunda iki ayrı görüş vardır. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin şeyhi olan Hâmidüddin Aksarâyî'nin (Somuncu Baba) müşşidinin kimliği ve mensup olduğu tarikat Bayrâmiyye'nin silsilesindeki farklılığın temel sebebini teşkil eder. Hâmidüddîn'in tarikat silsilesi, Erdebil'de intisap ettiği Hâce Alâaddin Ali Erdebilî ve Sadreddin Erdebilî vasıtasıyla Safiyye tarikatının kurucusu Safiyüddîn-i Erdebilî'ye ulaşır. Silsile Safiyüddin'den sonra İbrahim Zâhid-i Geylânî'de Halvetiyye, Kutbüddîn-i Ebherî'de Ebheriyye, Ebü'n-Necib es-Sühreverdî'de Sühreveriyye

silsilesiyle birleşir; Cüneyd-i Bağdâdî ve Hasan-ı Basrî vasıtasıyla Hz. Ali'ye varır.

Safiyüddin'den itibaren "Erdebil sûfleri" diye anılan, ilk Osmanlı padişahlarının da saygı duydukları ve "çerağ akçesi" adıyla her yıl değerli hediyeler gönderdikleri bu sûflî aile ve tarikat başlangıçta Sünnî ve Halvetî iken Hâce Alâaddin ile Şeyh Şah diye anılan oğlu İbrahim dönemlerinde Şiîleşmeye başlamış, Hâce Alâaddin'in torunu Şeyh Cüneyd zamanında ise tam anlamıyla Şiî-Bâtınî bir hüviyet kazanmıştır. Bayrâmiyye'nin Melâmiyye kolu mensupları Hacı Bayrâm-ı Velî'nin şeyhi Hâmidüddin Aksarâyî'nin Hâce Alâaddin Erdebilî yoluyla yürüyen bu Halvetî silsilesini benimsemiş ve Anadolu'ya velâyet sırrını ilk olarak onun getirdiğini iddia etmişlerdir.

Öte yandan Lâmiî Çelebi ve ondan naklen Hüseyin Enîsî, Hâmidüddîn'in tarikatı zâhiren Hâce Alâaddin'den almakla birlikte Üveysî olduğunu ve Bâyezid-i Bistâmî'nin ruhâniyetinden feyiz aldığını söylerler. Enîsî Bayrâmiyye'nin silsilesini Hacı Bayrâm-ı Velî, Hâmidüddin Aksarâyî, Şâdî-i Rûmî, İbrahim el-Basrî ve Ebu'l-Hasan el-Harakanî vasıtasıyla Bâyezid-i Bistâmî'ye ulaştırır. Silsile Harakanî'de Bâyezid'in temsil ettiği Tarîk-i Tayfuriyye ve dolayısıyla Nakşîbendiyye silsilesiyle birleşir. Enîsî, Bâyezid'den sonra Nakşîbendiyye'nin Hz. Ebû Bekir'e ulaşan ve daha yaygın olan Bekrî silsilesini değil, Hz. Ali'ye ulaşan Alevî silsilesini kaydeder. Bayrâmî silsilesini veren bir başka belgede Bâyezid'den sonra Bekrî silsilesinin de verildiği görülmektedir. Enîsî'nin kaydettiği silsile

La'lizâde Abdülbâkî'nin "*Sergüzeşt*"inde ve Tibyân'da bazı küçük farklarla yer almaktadır.

Hâmidüddîn'in Hâce Alâaddin'e intisâbından önce Şam'da Hankâh-ı Bâyezid'de uzunca bir süre kalarak burada kimliği tesbit edilemeyen bir şeyhten feyiz aldığı bilinmektedir. Bu şeyh eğer Enîsî'nin naklettiği silsilede adı geçen Bahâeddin Nakşîbend'in halifelerinden olması muhtemel bulunan Şâdî-i Rûmî ise bu durumda Hâmidüddîn'in Nakşîbendiyye ile ilgisi ortaya çıkar. Nitekim Sarı Abdullah Efendi Bahâeddin Nakşîbend'in halifelerini sayarken bu adı da zikreder. Hâmidüddin ayrıca babasından Ebheriyye hilâfeti almış ve meşhur Molla Fenârî'ye bu tarîkatten icâzet vermiştir.

Enîsî'nin Hâce Alâaddîn'in adını dahi anmadan Bayrâmiyye'nin silsilesini Bâyezid-i Bistâmî'ye bağlamasına karşılık Sarı Abdullah Efendi Hâmidüddîn'in asıl feyiz kaynağının Hâce Alâaddin olduğunu söyleyerek Bayrâmiyye'yi Safeviyye'ye bağlamış ve Nakşîbendiyye ile Halvetiyye'yi birleştiren bir tarîkat olarak târif etmiştir. Torunu La'lizâde Abdülbâkî de aynı ifâdelerle Sarı Abdullah'ı tekrar eder. Harîrîzâde Bayrâmiyye'yi Safeviyye'nin bir kolu olarak gösterir ve yukarıda anlatılan her iki silsileyi de zikreder. Bu silsilelerden ilki Melâmiyye, ikincisi Şemsiyye kolu mensuplarınca muteber kabul edilir.

Tarihçesi

Hacı Bayrâm-ı Vefî'nin, şeyhi Hâmidüddîn'in Aksaray'da vefatından sonra Ankara'ya dönüp irşad faaliyetine başladığı 815 (1412) yılını Bayrâmiyye'nin kuruluş tarihi olarak kabul etmek mümkündür. Bu tarihten itibaren II. Murad tarafından Edirne'ye çağırılmasına kadar geçen süre tarîkatın kuruluş dönemi sayılabilir. Hacı Bayram, II. Murad'ın tahta çıkışından (824/1421) sonraki yakın bir tarihte Edirne'ye çağırılmış olabileceğine göre bu dönem 1412-1422 olarak kabul edilebilir.

Hacı Bayram'ın Edirne'ye niçin çağırıldığı konusunda kaynaklarda bilgi yoktur. Sarı Abdullah Efendi, mürid ve mensupları kısa sürede büyük bir artış gösteren Hacı Bayram'ın halkı sapıklığa sevk ettiği öne sürülerek padişaha şikâyet edildiğini söyler. Bu iddianın Hacı Bayram'ın silsilesinin Erdebil sûflerine ulaşıyor olmasından kaynaklandığını düşünmek mümkündür. Şeyh Hâmidüddîn'in Yıldırım Bâyezid devrinde hilâfet alıp Anadolu'ya geldiği bilinmekle birlikte, Hacı Bayrâm-ı Vefî ile aynı tarihlerde vefat eden (1429) Hâce Alâaddîn'in ve Erdebil sûflerinin Şîlik temâyülleri göstermeye başladıkları tarih belli değildir. Dolayısıyla bu söylentilerin gerçeklik derecesini ve Bayrâmiyye'nin bu dönemdeki fikrî yapısını kesin olarak tesbit güçleşmektedir. Ayrıca şeyh Bedreddin'in asılmasıyla sonuçlanan olayların (1420) etkisiyle Hacı Bayram'ın da saltanat dâvâsına kapılmasından kaygı duyulması Edirne'ye çağırılış sebepleri arasında gösterilir. Bu kaygı, herhalde yine Hâmidüddîn'in Aksaray'dan Kon-

ya'ya giderek Şeyh Bedreddin ile görüşüp birlikte halvete girdiklerinin ve muhtemelen Hacı Bayram'ın da onlarla birlikte olduğunun devlet tarafından biliniyor olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

II. Murad'ın Edirne'ye getirilen Hacı Bayrâm-ı Velî ile görüşünce hakkındaki söylentilerin doğru olmadığını anlamış, büyüklüğünü kabul etmiş ve ondan özür dileyerek Ankara'ya dönmesine izin vermiş, ayrıca Bayrâmiyye mensuplarından vergi alınmamasını emretmiştir. Edirne'de Hacı Bayram adına bir mahalle ve zâviye ile çeşitli vakıflar da kurulmuştur.

Hacı Bayram, Hâmidüddin Aksarâyî'den giydiği on iki terkli (dilimli) kızıl tarikat tacını muhtemelen II. Murad ile görüştüktan sonra beyaz çuhaya çevirmiş ve bu şekilde kurduğu Bayrâmiyye tarikatının Erdebil sûflileriyle (Şîlikle) hiçbir ilgisi olmadığını vurgulamak istemişti.

Hacı Bayram'ın Ankara'ya dönüşünden ölümüne kadar geçen yaklaşık on yıllık süre Bayrâmiyye'nin devlet nezdinde meşruiyet ve itibar kazandığı ve Sünnî temeller üzerinde gelişmesini tamamladığı dönem olmuştur. Bayrâmîler'in vergiden muaf tutulmaları yüzünden Ankara ve çevresinde vergi toplanamaz hale geldiğinin II. Murad'a haber verilmesi, padişahın da Hacı Bayram'dan kaç müridi olduğunu kendisine bildirmesini istemesiyle ilgili meşhur menkıbe Bayrâmiyye'nin bu yıllardaki yaygınlık derecesi hakkında fikir verecek niteliktedir.

Hacı Bayram'ın vefat ettiği XV. yüzyılın ilk yarısında Bayrâmiyye Ankara dışında Beypazarı ve Göynük'te Akşemseddin ve Ömer Sikkînî, Gelibolu'da Yazıcıoğlu Mehmed ve kardeşi Ahmed Bîcan, Balıkesir'de Şeyh Lütfullah, Bursa'da Akbıyık ve Hızır Dede, Lârende'de İnce Bedreddin, İskilip'te Muslihiddin Halife, Bolu'da Uzun Selâhattin ve Molla Zeyrek, Kütahya'da şair Şeyhî adlı halifeleri tarafından temsil ediliyordu.

Hacı Bayram'ın vefatından sonra tarikat mensupları, irşad göreviyle bulunduğu Beypazarı'ndan Ankara'ya gelerek şeyhinin vasiyeti gereği onun techiz ve tekfinini yapıp cenaze namazını kırdıran Akşemseddin'e bîat ettiler. Bayrâmiyye tarikatı daha sonra onun tarafından sürdürülmüştür. Akşemseddin'in kurduğu Bayrâmiyye şubesine Şemsiyye-i Bayrâmiyye adı verilmiştir. Bayrâmî-Şemsiyye Akşemseddin'den sonra halifelerinden Kayserili İbrahim Tennûrî döneminde Tennûriyye adını almış, bu şube Tennûrî'nin Şeyh Ali, Şeyh Lütfullah ve Şeyh Kasım adlı oğullarıyla Şeyhülislâm Ebûssuud Efendi'nin babası İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsî tarafından sürdürülmüştür. Şeyh Kasım'ın halifesi Mecdüddin İsâ'nın müridi İlyas Saruhânî'ye Tennûriyye'nin İseviyye şubesi nisbet edilirse de bu şube devam etmemiştir.

Tarikat silsilesi dört kişi vasıtasıyla Akşemseddin'in Hamza Şâmî adlı halifesine ulaşan Bolulu Himmet Efendi Bayrâmiyye'nin Himmetiyye şubesinin kurucusudur. Bayrâmiyye son dönemlere bu şube vasıtasıyla ulaşmıştır.

Atâî, Hâmidüddîn-i Aksarâyî ile Anadolu'ya gelip sülûkunu Hacı Bayram'dan tamamlayan İnce Bedreddin'in Bursa ve Lârende civarında pek çok müridi olduğunu ve bunların "koyun zikri" dedikleri bir tür zikir usulleri bulunduğunu söyler. Atâî'nin verdiği bu bilgiden İnce Bedreddin mensuplarının XVII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da faal durumda oldukları sonucunu çıkarmak mümkündür. Ancak bu kol daha sonra devam etmemiş veya muhtemelen Himmetiyye şubesiyle birleşmiştir.

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin halifelerinden Hızır Dede'den feyz alan Üftâde'nin halifesi Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kurduğu tarikat da silsile itibarıyla Bayrâmiyye'nin bir kolu olmakla birlikte müstakil bir tarikat olarak gelişmiştir.

Harînzâde, Hacı Bayram'ın damadı Eşrefoğlu Abdullah Rûmî'ye nisbet edilen Eşrefiyye tarikatını Bayrâmiyye'nin bir kolu olarak gösteriyorsa da bu doğru değildir. Eşrefoğlu Hacı Bayram'a intisap etmekle birlikte bizzat onun tarafından Hama'ya Kadîrî şeyhi Hüseyin-i Hamevî'ye gönderilmiş ve ondan hilâfet aldıktan sonra Kadiriyye tarikatının Eşrefiyye kolunu kurmuştur.

Silsilesinin Hacı Bayram'a ulaşması dışında Bayrâmiyye ile pek ilgisi kalmayan, ancak geleneksel olarak bu tarikatın bir kolu sayılan Melâmiyye'nin kuruluşuyla ilgili bilgiler, Ömer Sikkînî'nin ölümünden 100 yıl sonra Göynük'e giderek halktan duyduğu bilgileri aktardığını söyleyen Mahmud Kefevî'nin "*Ketâ'ibu Alâmî'l-Ah-*

yâr" adlı eserinde verdiği bilgilere dayanmaktadır. Kefevî'nin anlattığına göre Hacı Bayram'dan sonra Bayrâmiyye postuna oturan Akşemseddin ile Ömer Sikkînî arasında meşrep farklılığı ortaya çıkar. Zikir meclislerine, kılık kıyafet ve tarîkate ait şekli unsurlara karşı olan Ömer Sikkînî, Akşemseddin'in yönettiği zikirlere katılmaz, mescidin bir köşesine giderek orada bekler. Bu durumdan rahatsız olan Akşemseddin Ömer Sikkînî'ye zikir halkasına katılmasını, katılmadığı taktirde Hacı Bayram'ın taç ve hırkasını kendisinden alacağını söyler. O da "Yarın Cuma namazından sonra bizim eve gelerseniz Allah'ın izniyle size tacı ve hırkayı teslim ederim" diye cevap verir. Ertesi gün evinin avlusunda büyük bir ateş yaktıktan sonra mescide gider. Namazdan sonra cemaat hep birlikte Ömer Sikkînî'nin evine gelir. Ömer Sikkînî ateşe girerek oturur, taç ve hırka yanar, kendisine bir şey olmaz.

Akşemseddin ile yürüyen Bayrâmiyye yine onun döneminde taç, hırka, tekke ve zikir meclisi gibi tarikat geleneklerine rağbet etmeyip melâmetî bir anlayışı tercih eden Ömer Sikkînî'nin temsil ettiği Melâmiyye koluna ayrılmıştır. Hüseyin Vassâf ilginç bir yaklaşımla Melâmiyye'yi Akşemseddin'den ayrılmış bir kol olarak gösterir. Aşk, cezbe ve sohbet esasına dayanan, vahdet-i vücûdu benimseyen, Ehl-i Beyt'e aşırı muhabbet duyan Bayrâmî-Melâmîler, tarikat geleneklerine bağlı Bayrâmî-Şemsîler'den ayrılarak bağımsız bir tarikat haline gelmişlerdir. İkinci devre Melâmîler'i denilen Bayrâmî-Melâmîler'in edebî, siyâsî ve sosyoekonomik açılardan Osmanlı tarihinde önemli tesirleri olmuştur.

Tarîkatın Özellikleri

Hacı Bayram'ın Edirne'den dönüşünden sonraki dönemde tarîkatın Sünnî hüviyeti belirgin bir şekilde müşâhede edilmektedir. Hacı Bayram'ın çiftçilik yaparak emeğiyle geçinmesi, müridleriyle imece usulü ekin kaldırması, esnaf arasında "Ahî Baba" diye tanınması gibi bilgiler onun sosyal hayatının canlılığını ve halkla bütünleşen bir tasavvuf anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Çarşı Pazar dolaşarak dilenmesi, sadaka ve zekât toplayıp müridlerine dağıtmasından Melâmî müellifler onun melâmeti benimsediği sonucunu çıkarmışlardır. Onun döneminde Bayrâmiyye daha çok köylü ve esnaf zümreleri arasında yaygınlık kazanmıştı. "Şeyhü'r-Rûm" diye de tanınan Hacı Bayram'ın ve devletin resmî Sünnîlik politikası doğrultusunda hareket eden ilk Bayrâmî şeyhlerinin Anadolu halkı arasında birlik ve beraberliğin sağlanması ve mânevî hayatın şekillenmesi konusunda büyük katkıları olmuştur. Hacı Bayram, Sünnîliği esas alan imparatorluğun mânevî dünyasının mimarıdır denebilir. Akşemseddin ile Akbıyık ve Molla Zeyrek'in de aralarında bulunduğu bir grup Bayrâmiyye mensubunun Fâtih'le birlikte İstanbul'un fethine katılmaları tarîkatın devlet nezdindeki itibarını daha da artırmıştır.

Mecdî, Bayrâmî dervişlerinin nefisleriyle sürekli mücâhede halinde olduklarını, gece gündüz ibâdet edip "savm-ı visâl" tuttuklarını, bunun sonucu olarak mazhar olacakları ilâhî nimetlerle asıl bayramı âhirette yapacakları için kendilerine "Bayrâmî" denildiğini söyler.

"Menâkıb-ı Akşemseddin" müellifi Hüseyin Enîsî, Akşemseddin'in kendi el yazısıyla Hacı Bayram'ın irşad usulünü bir kitabın arkasına kaydettiğini bildirir. Enîsî'nin nakline göre Hacı Bayram'ın uyguladığı irşad usulü şöyledir: On iki rek'at teheccüd namazı kılınır. Hacı Bayram'ın tertip ettiği uzun bir vird ile Bakara, Secde, Yâsîn, Duhân, Hâ Mîm, Fetih, Vâkı'a, Mülk ve Amme sûreleri okunur. Zikir kelime-i tevhid zikridir. İbret almak için kâinattaki olağan üstünlükleri düşünme anlamına gelen ve "tefekür fi acâibi'l- kudre" şeklinde ifâde edilen düşünme tarzı da Bayrâmiyye'nin esaslarındandır. "Allahumme yâ nûre kulli şey'in" diye başlayan kısa bir münâcat okunur.

Halvetin ilk gecesi 1000 salavat, 1000 kelime-i tevhid okunur. Hz. Peygamber'in şefaatine nâil olmak amacıyla iki rek'at namaz kılınır. İkinci gece 1000 İhlâs, 1000 kelime-i tevhid okunur ve Allah'ı görme dileğiyle iki rek'at namaz kılınır. Üçüncü gece 1000 Felâk Sûresi, 1000 kelime-i tevhid ve kalpteki perdelerin kalkması için iki rek'at namaz kılınır. Dördüncü gece 1000 Nâs Sûresi, 1000 kelime-i tevhid okunup yine iki rek'at namaz kılınır. Enîsî'nin derdiği bu bilginin metnini Harîrzâde, Mehmet Ali Aynî ve Fuat Bayramoğlu aynen iktibas etmişlerdir.

Hacı Bayram'ın esmâ zikrine dayanan bu irşad usulü cehrî zikri esas alan Bayrâmî-Şemsîler tarafından uygulanagelmiş, buna karşılık müsemma yolunu tercih eden Bayrâmî-Melâmîler sıkal veya "gönül bekleme" dedikleri bir hafî zikir usulü ihdas etmişlerdir. Sarı Abdullâh Efendi bu usulün uygulanış tarzını "Cevâhir-i

Bevâhir-i Mesnevî"de, La'lizâde Abdülbâki de "Ser-güzeşt" in 'Keyfiyyet-i Cem'iyet' bölümünde anlatmışlardır.

Şemsiyye ve Melâmiyye'nin zikir konusunda tercihiyle benimsedikleri silsileler arasında bugüne kadar üzerinde durulmamış çelişkili bir durum vardır. Cehrî zikir usulü uygulayan Halvetî silsilesini kabul eden Melâmîler cehrî zikri tercih edecekleri yerde hafî zikri, silsilelerini hafî zikri uygulayan Nakşîbendî silsilesine bağlayan Şemsîler ise cehrî zikir usulünü kabul etmişlerdir. Bu çelişkili durumun sebebi, Şemsîler'in Bayrâmîyye'yi Sünnî çizgiye sağlam bir şekilde oturtma, tarîkatı Nakşîbendiyye ile Halvetiyye'yi birleştiren bir tarîkat şeklinde târif eden Melâmîler'in de Nakşîbendiyye'nin desteğine sığınarak Safevîlik ve dolayısıyla Şîlik şâibesinden kendilerini uzak tutmaya gayretleriyle açıklanabilir. Ayrıca hafî zikrin Melâmiyye ile Nakşîbendiyye'nin ortak özellikleri olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır.

"*Tibyân*"ın Bayrâmîyye ile ilgili bölümünün ilk yaprağının kenarında tarîkatın "cezbe", "muhabbet" ve "sırr-ı ilâhî" adı verilen üç esasa dayandığını bildiren, şairinin adı verilmemiş, yedi beyitlik bir manzûme yer almaktadır. Mehmet Ali Aynî, "*Tibyân*"ı kaynak göstererek Şemsî-Melâmî ayrımı yapmaksızın Bayrâmîyye'nin bu üç esasa dayandığını söyler. Metni Pakalın ve Fuat Bayramoğlu'nda da bulunan bu manzûme Bayrâmî Melâmîleri'nden meşhur Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'nin "*Müfid ü Muhtasar*" adlı eserinde yer alan Bayrâmîyye ile ilgili bölüm olup tarîkatın

sadece Melâmiyye kolu mensuplarının kabul edilen ilkelerdir.

Akşemseddin'in "*Risâletü'n-Nûriyye*"si, bir Bayrâmî şeyhi tarafından kaleme alınan ilk eser olmasının yanı sıra Bayrâmîyye'nin ilk dönemlerine dair orijinal bilgiler vermesi açısından da büyük önem taşır. Bu bilgilerden, o dönemde Akşemseddin'in "tâife-i nûriyye" dediği sûfîlerin, daha doğrusu açıkça belirtilmemekle birlikte Bayrâmîyye mensuplarının tutum ve davranışlarının sünnete aykırı ve bid'at olduğu ileri sürülerek zâhir ulemâsınca çeşitli tenkitlere uğradıkları anlaşılmaktadır. Kendisi de eski bir müderris olan müellif tenkide konu olan hususları sayar; fıkıh, hadis ve tasavvuf kitaplarından deliller göstererek bunların sünnete uygun olduğunu savunur. Eserden ayrıca bu dönemde Bayrâmîler'in halka halinde cehrî zikir yaptıkları, zikir sırasında Yûnus Emre'nin şiirlerini okudukları, savm-ı visâl tuttıkları, vecde gelip haykırdıkları, taçlarının büyük ve uzun olduğu, kendileri veya başkaları için dilendikleri, asâ kullandıkları, abâ veya eski yamalı elbiseler giydikleri, halvete girip kırk gün çile çıkardıkları, Allah'ın rüyada görülebileceğini ve mi'racda Hz. Peygamber'in Allah'ı zâhir gözüyle gördüklerine inandıkları da öğrenilmektedir. Akşemseddin'in Muhyiddin İbnü'l- Arabî'yi savunan "*Def'u metâ ini's-sufiyye*" adlı bir eser yazması da Bayrâmîyye mensuplarının vahdet-i vücud anlayışına sahip olduklarını göstermektedir. İbrahim Tennûrî'nin Melâmîler'ce de okunan "*Gülzâr-ı Ma'nevî*"sinde bu durum daha açık olarak görülmektedir.

Bayrâmiyye tarîkatının tacı başlangıçta on iki terkli iken Hacı Bayram tarafından altı terkli beyaz çuhaya dönüştürülmüştü. Tacin boyu başlangıçta namazda sütünlelik edecek kadar uzun iken sonraları kısaltılmıştır. Tacin tepesinde birbirinin içinde bulunan gül denilen üç daire tevhidin üç mertebesine (tevhid-i ef'âl, tevhid-i sıfat, tevhid-i zat) ve ayrıca Hacı Bayram'ın şeyhi Hâmidüddîn'in Şam'daki Bâyezîdiyye Dergâhı'na bağlılığının işaretidir.

Tacın altı terki, tasavvufun altı ilkesine (az yeme, az uyuma, az konuşma, sürekli zikir, havâtır nefs, tefekkür) uyarak tevhid sırrına ulaşmayı, altı ciheti (üst, alt, sağ, sol, ön, arka), yani bütün kâinatı kuşatmayı, Allah'ın zâtî sıfatlarını (vücut, kıdem, bekâ, vahdâniyet, kıyam bi nefsihî, muhâlefetün li'l havadis) simgeler. Altı terk ayrıca Allah'ın âlemleri "Ol" emriyle yaratmasının ifâdesi olarak da yorumlanmıştır. Çünkü "Kun" kelimesinde altı harf bulunmaktadır.

Bayrâmî Tekkeleri

Hacı Bayram'ın ölümünden sonra Ankara'daki Bayrâmî dergahının (Âsitâne) şeyhliğine büyük oğlu Ahmed Baba geçmiştir. Ahmed Baba'nın sülûkunu Hacı Bayram'dan mı, Akşemseddin'den mi tamamladığı bilinmediği gibi ölüm tarihi de belli değildir. Ondan sonra Hacı Bayram'ın torunu Edhem Baba (ö. 941/1534) şeyhlik makâmına geçmiştir. Tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar ailenin "en büyük ve en lâyıf" oğulları meşihatları padişah beratlarıyla tasdik edilerek şeyhlik görevini sürdürmüşlerdir. Âsitane şeyhleri Şemsî-Himmetî kolunun tarikat anlayışını benimsemişlerdir. Dergâhın 27. ve son şeyhi Şemseddin (Bayramoğlu, ö. 1945) Efendi'dir.

Bayrâmiyye tarikatına ait Ankara dışında kurulan ilk tekke, II. Bâyezid devrinde vefat eden Bayrâmî halifesi Şeyh Ramazan Efendi'nin 875 (1470) tarihli vakfiyesi bulunan Edirne'deki zâviyesidir. Ramazan Efendi 887 (1482) ve 906 (1501) tarihli diğer vakfiyelerle ev, dükkan ve bağ gibi bir çok mülkü bu tekkeye vakfetmiştir. 1018 (1609) tarihli vakıf tahririnde Edirne'nin Ayşe kadın mahallesinde "Sultan Hacı Bayram" adlı bir zâviyenin mevcut olduğu görülmektedir.

Şeyh Bedreddin'in "*Vâridat*"ına Arapça bir şerh yazan Şeyh Muhyiddin Yavsî için II. Bâyezid'in Yavuz Sultan Selim Câmii yakınlarında yaptırdığı tekke İstanbul'daki ilk Bayrâmî tekkesidir. Zâkir Şükrü'de Sivâsî Tekkesi adıyla geçen bu tekke Şeyh Yavsî'nin oğlu ve tekkenin 5. Şeyhi Nasrullah Efendi'nin 974 (1566) yılında ölümüyle Halvetiyye'nin Sivâsiyye koluna intikal etmiş ve daha sonra bu adla anılmıştır. Şeyh Yavsî'nin halifelerinden Alâeddin Efendi'nin oğlu Cerrahzâde

Muslihuddin (ö. 983/1575) Şeyh Şücâ' Zâviyesi'nde irşad faaliyetinde bulunarak Edirne'de Bayrâmiyye'yi temsil etmiştir.

Akşemseddin ile birlikte İstanbul'un fethine katılan Bayrâmiyye mensupları fetihden sonra İstanbul'da kalmalarına rağmen tekke kurup irşad faaliyetinde bulunmamışlardır. Bayrâmiyye Şeyh Yavsî tarafından İstanbul'a getirilmekle birlikte XVII. yy'ın ikinci yarısında Bolu'lu Şeyh Himmet Efendi döneminde yaygınlık kazanmıştır.

1840 yılında İstanbul ve civarında Bayrâmiyye'nin Himmetiyye koluna ait şu tekkeler bulunmaktaydı: Eyüp civarında Abdi Baba Tekkesi, Topkapı'da Kızlar Ağası Mehmed Ağa'nın inşâ ettirdiği câmi içinde Bâyezid Ağa Tekkesi, Üsküdar Salacak'ta Emekyemez (Et Yemez) Tekkesi, Kağırthane'de Abdüssamed Ağa Tekkesi, Üsküdar'da Divitçiler'de Bezciizâde Muhyiddin Efendi Tekkesi, Şehremini Altı Mermer'de Tavi Mehmed Efendi Tekkesi, Aksaray'da Cismi Latif Tekkesi, Üsküdar'da Nakkaşpaşa'da Himmetzâde Tekkesi, Kasımpaşa'da Hâşimî Osman Tekkesi. Bu yapıların bir kaç 1840'da bile arsa halinde bulunuyordu. 1307'de (1889) yayımlanan Mecmua-i Tekâyâ'da İstanbul'da dört Bayrâmî tekkesinin (Emekyemez, Himmetzâde, Himmet Efendi, Tavi Mehmed Efendi tekkeleri) faal halde olduğu kaydedilmiştir. Tekkelerin kapatılmasından bir yıl önce (1924) yine dört Bayrâmî tekkesi (Emekyemez, Himmetzâde, Fatih Çarşamba'da Mehmed Ağa Câmii, Şeyhzadebaşı Bozdoğan Kemerî'nde Helvâyî Yâkub tekkeleri) bulunmaktaydı.⁶⁰

60 *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, c. 5, s. 269-273.

AKŞEMSEDDİN HAZRETLERİ

Akşemseddin (*r.a*), Hacı Bayram Velî'nin yolunda huzuru bulan, İstanbul'un "mânevî fâtihi", Fâtiş Sultan Mehmed Han'ın "gönül hocası", ünlü din âlimi ve hekimidir.

Asıl adı Mehmed Şemseddin bin Hamza'dır. "Akşemseddin" ve "Ak Şeyh" lakabıdır. Babası, Şeyh Hamza'dır.

Akşemseddin (*r.a*) 1389'da (792) Şam'da doğmuştur. Soyu; 1. Halife Ebû Bekir Sıddık'a (*r.a*) kadar uzanır. Şeyh Şihâbuddin Sühreverdi (künyesi: Ebû Hafis) neslindedir.

Ailesi, Akşemseddin daha yedi yaşındayken Şam'dan, Amasya'nın Kavak nâhiyesine hicret etmiştir. Bir süre sonra babası vefat eden Akşemseddin, yakın çevresinin yardımıyla tahsilini sürdürmüş ve çok kısa bir zamanda Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyerek hâfız olmuştur.

Daha sonra medreseye devam ederek, tahsilini tamamlamış ve Osmancık Medresesi müderrisliğine tâyin olmuştur.

İlâhî mârifet yolunun büyüklerinden olan Şeyh Akşemseddin (*k.s*), medresede kalmak istemiyordu. "İlâhî Cezbe" ile daha yükseklere çıkmak istiyordu.

Rûhu sıkılıyordu, kendine mürşit olacak birini arıyordu.

Günlerden bir gün kendisine:

“Hacı Bayram Vefî’ye gidin. O, sizi aradığınıza ulaştırır” derler.

Ama, O bu teklifi benimsemez. Zîra, Hacı Bayram Vefî Hazretleri’nin fakirlere, yoksullara, miskinlere, hapis-tekilere ve hatta köpeklere yardım etmek maksadıyla sokaklarda para topladığını duymuştur. O’nun bu davranışlarını hoş görmemektedir. Hacı Bayram Vefî (k.s) Hazretleri’nin bu derviş hayatını beğenmemektedir. İşte bunun için, kendisine başka bir mürşit aramaktadır.

Bu sebeplerden Halep’e gitmeye ve orada Şeyh Zeynüddîn Hafî (k.s) Hazretleri’ne intisap etmeye karar verir. Yola çıkar, o günün şartlarına göre türlü güçlüklerden sonra Halep’e varır. Ancak, Halep’e vardığı gece bir rüya görür: Boynunda bir zincir vardır, zincirin bir ucu da Ankara’da bulunan Hacı Bayram Vefî’nin elindedir.

Bu rüyanın tesiriyle uyanır ve geri dönmek üzere hemen yola çıkar. Daha önce ikamet ettiği Osmançık’a gelir. Fakat orada kalamaz. “Hayat zincirim Hacı Bayram Vefî’nin ellerinde, O’na gitmeliyim” diye düşünür. Bu düşünceler içinde tekrar yollara düşer.

Akşemseddin Hazretleri Ankara’ya vardığında yaz mevsimidir. Hiç vakit kaybetmeden Hacı Bayram

Vefî’nin bulunduğu yere, Solfasol mevkiine gider. Hazret, müritleri, yârenleri ile ekin biçmektedir. Hiç kimse O’nunla ilgilenmez. Ne yapsın? O da eline bir orak alıp ekin biçmeye başlar. Derken yemek vakti gelir.

Yemekler hazırlanır. Hacı Bayram Vefî Hazretleri, yemekleri orada bulunan dervişlere, yârenlerine dağıtır. Köpeklere de yiyeceklerini verir. Ancak Akşemseddin’in olduğu tarafa bakmaz bile...

Akşemseddin Hazretleri, kendisiyle ilgilenilmediğini, yemek verilmediğini görünce; Hacı Bayram Vefî hakkında daha önceleri düşündüklerinin Hazret’e malum olduğunu anlar. Hemen gidip köpeklerin yanına oturur, onlarla birlikte, onların yemeğinden yemeğe başlar. Bu durumu gören Hacı Bayram Hazretleri:

“Bre köse! Bizi çabuk avladın. Yanıma gel, kalbim seni kabul etti” der.

Bu çağırışı duyan Akşemseddin hemen Şeyh’in yanına gider; ellerine, eteklerine kapanır. İşte o anda sanki iki ilim denizi birbirine kavuşur. Akşemseddin mürşidini, Hacı Bayram Vefî de Akşemseddin gibi bir derviş bulmuştur.

Akşemseddin ilme susamıştır, ilim aşkıyla adeta yanıp tutuşmaktadır. Çok kısa zamanda tarikat derslerini tamamlar; öğreneceklerini öğrenir ve Hacı Bayram Vefî Hazretleri’nin halîfesi olur, irşad makâmına ulaşır. O’nun bu durumu, Hacı Bayram Vefî Hazretleri’nin bir

kısım müridleri tarafından pek hoş görülmez. Hazret'e sorarlar:

"Ey Pîrimiz Efendimiz! Bizler, bunca yıldır kapınızdayız, ama hiçbirimiz hilâfet makâmına lâıyk görülmedik. Bu Ak Şeyh, bir şahin gibi sizi avlamış, kısa zamanda bu makâma erişmiştir. Acaba bundaki hikmet nedir?"

Hacı Bayram Vefî Hazretleri gülümser ve şu cevabı verir:

"Ey canlar! Bu köse bizde gördüğü, işittiği, her şeye hemen inandı. Hikmetini ise kendi buldu. Ama, kırk yıldan beri hizmetimde bulunanlar, görüp-işittiklerinin önce hikmetini sordular, sonra teslim oldular. İşte, hikmet burada!"

Akşemseddin (*k.s*), Şeyh'inden izin alıp, yüklendiği mânevî feyizlerle halkı aydınlatmak için yollara düşer.

Önce Beypazarı'na gelir. Orada bir mescid ile değişim yaptırır. Sonra İskilip'e oradan Evlek'e geçer. Sonunda Göynük'e gelip, orada yerleşir.

Her gittiği yerde halkı irşad eder; ilmî araştırmalar yapar; ileride yazacağı eserler için bilgi toplar. Bir taraftan dînî ilimlerle uğraşırken, diğer taraftan da tıp ve eczacılık ile uğraşır. Öyle ki, bu iki sahada da "Tabib-i Ebdân, Tabib-i Ervâh" olur. "Lokman-ı Sâni" ünvanına hak kazanır.

Göynük'te ikamet ettiği dönemde hacca da gidip gelir.

Günlerden bir gün, Şeyhi Hacı Bayram Vefî Hazretleri'nden bir mektup alır. Hemen kalkıp Ankara'ya gider. Oradan da, birlikte yola çıkarlar. Edirne'ye, Sultan II. Murad'ın huzuruna varacaklardır.

Uzun süren bir yolculuktan sonra, Çanakkale yoluyla Edirne'ye varırlar. Doğruca Saray'a giderler. Teşrifatçılar hemen Hacı Bayram Vefî'nin ellerine, eteklerine kapanırlar, sonra da padişahın bulunduğu salona götürürler.

Salonun kapısına geldiklerinde, sadrazam Danişmedoğlu Mehmed Paşa ile karşılaşır. O da Hazret'in mânevî cezbesine kapılarak ellerine sarılır; bir süre öylece kalır. Neden sonra, doğrulup içeri buyur eder.

Padişah, kendilerini ayakta karşılar. O da, cezbeye kapılmıştır ve Şeyh Efendi'nin yüzüne bakmaya cesaret edemez. Bu haldeyken:

"Yolculuğunuz zahmetli oldu herhalde?" diye sorar.

Hacı Bayram Hazretleri, tebessüm eder ve:

"İyi bir vesile oldu. Gelirken hem birçok yer, hem de epeyce mâneviyat âşıkları gördük, tanıştık" der.

Bu sözden sonra, baş köşede gösterilen yere oturlar. Akşemseddin'i de yanına oturturlar.

Salonda birçok ulemâ vardır. Hepsini donup kalmış, olanları seyretmektedir. Padişah söze başladı... O sordu, Hazret cevap verdi. Sorular soruldu, Hazret

her birine cevap verdi. Anlattıkça coştı, coştukça anlattı. Herkes hayranlıkla dinledi. Böylece yatsı namazı vaktine kadar devam ettiler.

Hep birlikte yatsı namazı edâ edildikten sonra, salon-da bulunanlar birer-ikişer izin alıp huzurdan ayrıldılar.

Hacı Bayram Velî ile Akşemseddin Hazretleri, Sultan II. Murad yalnız kaldılar. Sabah namazına kadar sohbet ettiler, birçok meseleyi çözümlədiler.

Sıra İstanbul'un fethi meselesine gelince, Hacı Bayram Velî Hazretleri susar, padişah ısrarla sorar, bu konudaki fikrini söylemesini rica eder. Hazret sonunda şu cevabı verir:

"Sultanım! Konstantiniyye fethi için hazırlıklar yaptığımı görüyorum. Hazırlıklar son safhaya kadar gelmiş, amma bu fetih sana müyesser değildir!"

Bunu duyan padişah çok üzülür. Bu fethin kendisine nasip olması için duâ etmesini rica eder. Bunun üzerine Hazreti Pîr şöyle der:

"Konstantiniyye'yi, elimi öpmeye getirdiğin oğlun Mehmed fethedecektir. Bunu ne sen, ne de ben göremeyeceğiz. Akşemseddin de O'nunla birlikte olacaktır. Bu sana ifşâ edilmiş bir sırdır. Bu sırrı başkasına açıklamak perişanlık doğurur. Akşemseddin'i burada bırakacağım. Oğlunun mânevî terbiyesini O verecek."⁶¹

61 Sabri Yılmaz, *İstanbul ve Anadolu Evliyâları*, Huzur Yayınevi, İstanbul 1992, s. 821-825.

Sâmiha Ayverdi, Fâtih ve Akşemseddin arasındaki mürit-mürşit ilişkisini şöyle anlatıyor:

"Akşemseddin, mânâ planında bir sembol, vazifesinin hudutlarını tâyin etmiş bir elçi idi. Fakat dünya planında da değeri büyük insandı. (...) Gibb, Akşemseddin'den: "Mühim bir şahsiyet, mübârek ve âlim bir insandı" diye bahseder.

Kütlenin dertleri ve mihnetleri içine bir devâ ve şifâ rüzgârı gibi esen büyük insanlar, vasıtalı vasıtasız, binlerce, yüzbinlerce karışık ve hasta rûha şifâ getirirler; fakat onların asıl vazifeleri, bir veya birkaç insan üstünde toplanır. Nitekim Akşemseddin'in de yeryüzünde gönül koyduğu bir gayesi vardı: Fâtih.

Ne ki Akşemseddin için de Fâtih, bir şahıs değil, bir semboldü. Zîra mürşit, onun şahsında kütlenin temsîlî ifâdesini bularak, âlem halkına bu kanaldan çıkış yapıp, onun vasıtasıyla alış verişini kurmuştu...

Fâtih'in hazırlanmış ve işlenmiş mâneviyâtı, efendiliğin bir çıraklık devresi olduğunu takdir edecek çapta idi. Onun için de kütleye karşı yüklenmiş olduğu mes'uliyetlerin ağırlığı altında ezilip bunaldığı zamanlar, baş olduğunu unutmak sûretiyle, çıraklığın saf-fetine iltica etmiş, böylece de bendeliğin, teslimiyet ve rızâ kapisına sığınıp dinlenebilmiştir. Zîra o, bende olmadıkça âzat olunmayacağını bilen büyük insanlardandı."⁶²

62 Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul 2010, s. 116-117.

Yedinci Osmanlı İmparatoru şu cihetten de tâlihli bir insandı ki bir cihangir olmasına ve devrinin fikir ve siyâset âleminde yüksek mevkîini kabul ettirmiş eşsiz bir kıymet bulunmasına rağmen, elini öpeceği bir üstâdı karşısında nazlanıp sesini yükseltse de "Hizâyâ gel!" diye karşı koyabilen bir efendisi vardı. (...)

Bizans surları önünde ve 53 günlük çetin muhâsaranın müşkülleri içinde padişâhı destekleyen bu şiddetli ve kanlı muhâsaranın mahşeri içinde hesaba endâzeye gelmez müşküllerle pençeleşmekten vakit vakit bunalır olan hükümdarı, yeis ve ümitsizlikten geri geçen, "Korkma, alacaksın!" diyen ses, Akşemseddin'in sesidir. (...)

Bizans'ın muhâsara ve fethi tarihin en çetin savaşlarından biri olmuştur. Hatta yetmiş pare donanmaya bir gecede dağları aşırta, ordusunu en yeni sistemle teçhiz eden, muhâsara planlarını kendi çizen ve onları korkunç denecek bir takipçi zihniyetle tatbik ettiren, sihirbaz sür'atiyle kaleler kuran, toplar döken bu yaman serdar bile müstahkem Bizans surları önünde, bir iki defa ye'se düşer hale gelmişti.

İşte bu hengâmede padişahın, nusret ve zafer dileği ile, Vefeddinzâde Ahmed Paşa'yı Akşemseddin'e gönderip cevap olarak da fetih gün ve saatinin tebşîrine nâil olduğunu öğreniyoruz. Fakat tayin olunan vakit geldiği halde kalenin düşmemiş olmasından endişelenen Akşemseddin'in oğlu telaş ve üzüntü ile

babasını çadırında ziyaret etmek istiyor. Lâkin kapıda duran nöbetçi: "Bana, içeri kimseyi koymayasuz deyişipârîş olundu, seni alamam" diye menedince, delikanlı, haymenin bir ucundan eteğini kaldırıp babasını gözlemeye başladığı zaman, onu başı açık secdede göz yaşları ile niyaz ve tazarru eder görerek, haşyet ve dehşet içinde kalıyor ve bilinmez ne zaman, bu heybet ve istiğrak ânını ürperti ile seyrettikten sonra, babasının ayağa kalkıp: "Elhamdülillah kal'a fetholundu," dediğini duyuyor. Başını kaldırıp uzaklardaki insan seline baktığı zaman da, haftalardır Bizans'ın göğüsleyip geri ittiği ordunun, zafer âvâzeleri içinde yer yer şehre aktığını fark ediyor.

Nihayet Fâtih'le Akşemseddin'i zafer alayı ile şehre girerken görüyoruz. Büyük serdarın yanında, emîrlerinden, ordusundan ve ulaklarından başka, Molla Gürânî, Molla Hüsrev gibi hocaları sağında ve solunda Ak Şeyh'le Akbıyık Sultan da vardır. Padişah'a çiçek vermek için yollara düşen Bizanslı kızlar, hükümdarın bir delikanlı olduğunu ne bilsinler? Ellerindeki demetleri ak sakallı ihtiyara uzatıyorlar. O da: "Padişah ben değilim," diye yanındaki genç serdarı gösteriyor. Lâkin Fâtih: "Verin verin, padişah benim amma, o benim hocamdır" diyerek tebessüm ediyor.⁶³

63 Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2010, s. 118-121.

Çadır Gecesi

Fâtih'le Ak Şemseddin arasındaki içli dışlı alış veriş, padişahın bütün gayret, ısrar ve temennîlerine rağmen dünya planında uzun sürmedi. Zîra mürşit, vazifesinin nerede başlayıp nerede biteceğini bilen elçi idi. Nitekim müridine imkân ve kudret kaynaklarının bizzat hâmil olduğunu işaret ettikten sonra, onu yapıcı ve yaratıcı zekası, büyük ve coşkun îmanıya baş başa bırakıp çekilmeye karar vermişti. Şayet kalsaydı, vecd ve istiğraka gönlünü hazır etmiş padişah, belki de yine yanıp yakılacak, nazlanacak sızlanacak, halvet ve uzlet arzularını tekrar edecekti. Halbuki kütle nâmına, onun dünya umûrunun anaforu ortasında dimdik ayakta durması ve önünde çaylar, nehirler aktığı halde susuzluk çilesine düşmüş bir mahkum gibi, teşnesi olduğu bir gönül hayatı ile mesafeli bir alış verişe tâbi olması gerekiyordu.

Fâtih için, mânevî seyrinin dönüm ve karar noktasını teşkil eden bir hadise vardır ki fetihten bir müddet sonra Akşemseddin ile bir gece çadırda sabahlamasıdır. Belki de bu, padişahın yaşadığı tek aşk gecesidir. Fakat iki gönülün bir vuslat şehriyini yaptığı bu hazlı ve neşveli demde, ne çare ki istikbâle de hasret ve iştiyak fermanı okunmuştur. Zîra mürşit, ne yapmış etmiş, müridini bir ömür boyu kendisinden ayrı yaşamaya razı etmiştir.

Halbuki Fâtih, Akşemseddin'i yanında tutmak için her çareye baş vurmakta, dünya dalgaları arasında çırpınıp bocalarken, hiç değilse bu med ve cezir ortasında eli mürşidinin elinde olmak istiyordu. Bunun için de yalvardı, nazlandı, direndi, hatta sertlendi. Fakat yine de müridinin bir vecd ve aşk durağında demir atmasını kabul etmeyen mürşidinin dediği oldu, müridin değil.

Padişah, yaralı bir arslan gibi muzdarip ve mahzun olduğu bir gece, Akşemseddin'i çadırına çağırıyor. O da bu dâvete kayıtsız değil. Halbuki verdiği ganimetleri reddeden, filorilere el sürmeyen, mala mülke dönüp yan bakmayan, hatta hükümdarın karşısında yan gelip yatan bir adam, istemese bu dâveti de reddedebilirdi. Halbuki gecenin "süls-i âhirinde" yola revân oluyor. Saray civarında elini öpmek üzere nöbet bekleyen azim bir kalabalık yarış edercesine dalgalanmakta. Ne garip ki padişah da onların arasına karışmış. Fakat Ak Şeyh, gecenin püskül püskül düşen karanlığında onu seçemiyor. Ne ki "ezel günü bilişikliği ile padişahı bu zulmet içinde seçince, bâzû-i kerâmet ile öyle bir sıkıyor ki titreyip düşmeye karfî olan, bu lerze geçinceye kadar âğûşundan koymuyor."

Bu şok, bu mürşidin müridini kendi kendisinin hakîkâtiden haberdar ettiği ve ona cezbe kapılarını açtığı an kadar, müridin bu cezbeden ötürü gösterdiği tahvül de mühimdir.

İşte, başını rehberinin göğsünden kaldıran padişah, bunu kendi diliyle anlatıyor: “Kalbimde merkûz olan (yaratılıştan gelen) inhiraf (değişmek, bozulmak) ve insiraf (geri dönme), o halde benden munsarif olup (ayrılan, terk eden), hatırdaki yerleşmiş buğz ve adâvetin yerine, kemâl-i muhabbet ve meveddet (sevgi, muhabbet) temekkün eyledi.”

İşte hem vuslat hem de ayrılık gecesi olan bu kucaklaşma sahnesinden sonra, Fâtih’le Akşemseddin, beraberce çadıra giriyorlar.

Bu dem, öyle bir demdir ki ne kitaba gelir ne kaleme... ne mektepte okunur ne medresede.. Bu şokun, mürşitle mürit beyinde cereyan eden bu mânevî alış verişin, bazen aylar, hatta yıllarca sürdüğü de olur. Şems-i Tebrîzî ile Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî arasında olduğu gibi. Fakat bu devrin büyük insanı, o devrin şartlarına ve mânevî ikliminin îcaplarına göre hazırlanmış olduğundan, gelişme ve yetişme kabiliyeti de, şahsının ve muhitinin müsaade ve imkânlarına göre ayarlanmıştır. İşte Fâtih’e de mukadderâtı, ancak bir gecelik nasip ayırmıştır. Onun hem kıvam ve kemâlinin kutlandığı, hem hicran ve hasret hükmünün kararlaştığı bu gece, Akşemseddin’in mânevî rüşd ve kemâle yetmiş müridine, kendi kendini bekçi ve gözcü tâyin ettiği bir dönüm noktasıdır.

Sabah ezanına kadar devam eden bir mânevî alış verişten sonra Ak Şeyh’in imâmete geçip beraberce

namaz kıldıklarını görüyoruz. Padişah, mürşidi duâ, evrad ve ezkârını okuyuncaya kadar diz üstü oturarak kendisini beklemiştir.⁶⁴

Bu uykusuz geçen gecenin sonunda, hemen çadırın dışına akseden tek ses, Akşemseddin’in Ebû Eyyûbül-Ensârî’nin medfun olduğu yeri mânevî bir keşif ile haber vermiş olmasıdır ki, bilâhâre padişah buraya cami, türbe, medrese, imâret ve hamamdan mürekkep bir manzûme yaptırmıştır.⁶⁵

Fâtih, zamanı kendisinin olmayan, kendisini de zamanını da kütleye bağışlamış bulunan bir orta malı idi. Onun için de dünya kapısında nöbet tutan bu eli süngülü insana, mukadderâtı ancak bir gecelik nasip vermişti. Fakat yine o mukadderat, bu tek halvet gecesinde, bâtın hikmetlerinin, aşk hakikatlerinin hazinelerini onun önüne dökmüştür. Yedinci Osmanlı hükümdarının, otuz yıllık saltanatında, dünya ölçüsündeki muvaffakiyetlerinin sırrını ararsak, bunda nefis kontrolünü esas kabul etmiş bir mânevî muhasebe ve disiplinin hükmünü görmemiz îcap eder.

İşte müridinde bu rûhî kıvam ve nizâmı temin eden Ak Şeyh, nihayet günün birinde padişahı büyük ve taşkın îmânı, yapıcı ve yaratıcı zekasıyla başbaşa bıraka-

64 Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2010, s. 127-130.

65 Sâmiha Ayverdi, *Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2008, s. 56.

rak, başında serpuşundan, sırtında cübbesinden gayri varlığı olmadan memleketine gidiverdi.⁶⁶

Sorulursa, belki Akşemseddin de, umman gibi dalgalı, engin ve coşkun ruhlu müridini bırakıp gitmek istemiyordu. Fakat dünya planında, araya bu çaresiz mesafeyi koyarken, kendini değil, "nizâm-ı âlem"i düşünüyordu. Mamafih bu zarûfî iftiraktan sonra da mürşitle müridin muhâbere sûretiyle alış verişlerine devam ettiklerini görüyoruz. Akşemseddin, Padişah'ı takviyeden geri durmuyor, sıcak, sade ve itidalli lisanıyla, müridinin derûnî olduğu kadar dünyevî mes'elelerine de alâka gösteriyor, farazâ: "Lezzet-i cismânî, lezzet-i ruhânîye nisbet lâ-şeydir. Lâ-şey olan nesneye iltifat etmeyesüz. Eşedd-i belâ enbiyâya, bâdehû evliyâyâ bâdehû hulefâyadır. Enbiyâ ve evliyâ yolunda olduğunuzu nîmet-i azîze bilüp hiçbir belâdan elem duymayasuz, belki lezzet bulasuz..." diye bir yandan cismânî zevklerin değerini ve hududunu çizirken bir yandan da koca cihangirin, dünya ile gürleşirken karşılaşacağı zahmet ve meşakkatlerden yılmaması için bu zorluk ve çileleri birer zahmet değil, zevk ve lezzet olarak kabul etmesini tavsiye ediyor.

Fakat mektubun en dikkate değer noktalarından biri: "Memleketin ahvâli, sizin ahvâlinize tâbîdir; zîra sultanlar, memlekete nisbet ruh gibidir. Her nesne ki

66 Sâmîha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2010, s. 130.

bedende zâhir olur, bi't-tahkik rûhun eserlerindedir" demesidir.⁶⁷

Bir gün Fâtih, veziri Mahmud Paşa'ya: "Bu Pîr'e hürmetim ihtiyarsızdır. Yanında heyecanlanırım ve ellerim titrer. Diğer şeyhler yanıma gelince, heyecandan onların elleri titrer."⁶⁸ buyurmuştur.

Fetih günü zaferini kutlarken; "... Bende gördüğünüz sevinç, yalnız bu kal'anın fethinden dolayı değildir. Akşemseddin gibi bir azîzin benim zamanımda bulunmasındandır, asıl sevincim"⁶⁹ diyerek mürşidini tebilden bir an bile geri kalmıyordu.

Ak Şemseddin (*k.s*) fetihten sonra Göynük'e gelir. Vefatına kadar burada zikir, ibâdet ve hastaları tedavi ile meşgul olur. Rivâyete göre Akşemseddin Hazretleri kırlarda dolaşırken, bitkiler kendisine seslenirmiş: "- Ben falan hastalığın ilâcıyım", derlermiş.

1459'da (H. 864) Rahmet-i Rahmân'a kavuşur. Kabri Göynük'tedir.⁷⁰

67 Sâmîha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2010, sf: 132-133.

68 Sâmîha Ayverdi, *Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2008, s. 65.

69 Sâmîha Ayverdi, *Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2008, s. 65.

70 Sabri Yılmaz, *İstanbul ve Anadolu Evliyâları*, Huzur Yayınevi, İstanbul 1992, s. 829.

Akşemseddin Hazretleri'nin Tasavvufî Görüşleri

"Def-i Metâin", "Risâlet-i Zikrullah", "Makamât-ı Evliyâ", "Risâlet-i Şerh-i Ahvâl-i Hacı Bayram-ı Velî", "Telhîs-i Def-i Metâin".⁷¹

Akşemseddin Muhammed Hazretleri, risâlesinin başında ben sûfiler arasında "yüzleri nûrânî" olanları severim çünkü bunların yolu kitap ve Allah'ın sünnetidir, diyor. Böylece, Akşemseddin Muhammed Hazretleri tarîkatın şerâttan ayrılmayacağını, ikisinin birlikte yürümesi gerektiğini daha risâlesinin başında belirtmiş oluyor.

Akşemseddin'in tasavvufî sisteminde şeyhin çok önemli bir yeri vardır. Ona göre, şeyh, müridini terbiye etmeli ve onu çirkin şeylerden temizlemelidir. Yine şeyh, müridi, hem öğretme ve eğitimle hem de tarîkata kılavuzluğu ile, tarîkatla ve hakikatla müteahakkık kılmalıdır.

Akşemseddin'in tasavvuf eğitimi, bizzat şeyhten eğitimle alınan tasavvuftur. Bunu teyit etmek için de Ebû Ali Dehhak'tan şöyle bir cümle nakledilir: Ebû Ali Dehhak der ki; "Ağacı kimse dikmeden kendi kendine bitse, o ağaç yapraklansa, yemiş verse yemişi tatlı olmaz".

İslâm tasavvuf sisteminde hırka giymek çok önemli bir merhaledir. Seyr-i sülûkta hırka giyen kimse, irşad

⁷¹ Sabri Yılmaz, *İstanbul ve Anadolu Evliyâları*, Huzur Yayınevi, İstanbul 1992, s. 829.

makâmına oturmuş demektir. Artık o da teslim aldığı yolda bir takım insanları eğitmekle mükelleftir.

Zikr Akşemseddin'e göre çok önemlidir. Her şeyin pasını gideren bir şeyin olduğunu, gönül pasının da gidericisinin zikrullah olduğunu söylemektedir.

Ona göre müridin şu dört hususu dikkate alması ve yerine getirmesi gerekir:

1. Az yemek,
2. Az konuşmak,
3. Az uyumak,
4. Halka ülfet etmemek.

Yine bu dört hususu şu beyitle ifâde eder:

*Ağzını samt ile bağla ta göresin Hakkı ıyan
Gözi bağı bu cihanın halk ağzıdır heman*

Çünkü halk ile ülfetten uzak kalmak insana, dünyanın hakikatini keşfettirir. Az yemek ise, insana, şeytanın vesvesesinin nasıl geldiğini öğretir. Uykusuzluk ise insana, hevâsına nasıl uyduğunu gösterir. Her kim bunlara riâyet ederse, ademliği, melekliğe; kulluğu efendiliğe; gafillığı, gönül canlılığına ve gönül ululuğuna, bâtını zâhire değiştirir.

Akşemseddin'e göre, bir kimsede bu sıfatlar cem olursa, onun gönlünde türlü türlü nurlar parlar. Artık o gönül sahibi, seyr-i sülûkta devam ederken bir hâlden bir hâle dönerek, bir vatandan bir vatana intikal ederek yücelmektedir. Yüceldikçe de latif perdeler müşâ-

hede ederek yine ilerler. Neticede perdeler de kalkarak, hiç görmez hale gelir. Çünkü gördüğü perdeler insanın nurlarının renkleridir. Bunlar bazen âşikâre olur, bazen de gizlenir. Bunun için; “Ârifin gönlünde olanın nûru, dünyaya zâhir olsaydı; hiçbir nesne yeryüzünde kalmazdı ve helâk olurdu.” denmiştir.

Akşemseddin kulluk çeşitlerini şöyle sınıflandırmaktadır:

Ten kulluğu: Bu kulluk içinde olanlar, Allah’ın gönderdiği şer’î rükünlere îman ederler, Allah’ın nehyinden kaçarlar.

Nefs kulluğu: Bu kulluk nefsin edeplenmesidir. Bu kulluk içinde olanlar, nefsin isteklerine muhâlefet ederek, tarîkat âdâbı ile yaşarlar.

Gönül kulluğu: Dünyadan ve dünyanın içindekilerden yüz çevirmek ve âhirete yönelmektir.

Sırr kulluğu: Bu kulluk, hem dünya hem de âhirete ait olan şeylerden uzak olarak sadece Allah’ı sevmekle yapılan kulluktur.

Can kulluğu: Bu kulluk, müşâhedeye ermek için varlık vermekle yapılır. Allah yanında makam dileyenler türlü türlü ibâdetlerin zahmetlerine katlanmaları gerekir. Can kulluğu bir zahmet kulluğudur.

Şeyhlik Makamları:

1. İrşad makâmı: Bu makamda olan şeyhin yolu halka karışarak, onları terbiye etmektir.
2. Taleb-i Hak makâmı: Bu makâmı işgal eden şeyh, halktan kaçarak yalnızlığı tercih eder.
3. İbâdet makâmı: Bu makamdaki şeyhin virdi çoktur. Namazdan ve oruçtan başka, diğer ibâdetlerle ömrü geçer.
4. Nasdan medet istemek makâmı: Bu makamdaki şeyhin yolu halka hizmet etmektir. Pazarlarda bir şeyler satarak, kazançlarını sadaka olarak verirler.⁷²

⁷² Prof. Dr. Mehmet Aydın, *Akşemseddin Muhammed’in Tasavvufî Boyutu*, Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri, Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yayınları, Ankara 1990.

Akşemseddin Hazretleri'nin Şiirleri

*Bu ışık ben bilmez idüm
Bu bir aceb sevdâyımış
Bir zerresi ay u güneş
Bir katresi deryâyımış*

*Bahşışde kemter bahşışı
Bu akl u fehm ü can u ten
Himmetde ednâ menzili
Ol çerh-i heftüm tâyımış*

*Bu ışık imiş varlık kamu
Eyü yavuz uçmak tamu
Girü kalanı ey amu
Dek bir kuru gavgayımış*

*Hem gösterenmiş hem gören
Hem söyletenmiş hem diyen
Hem çerh ururmuş âleme
Hem nâyzen u hem nâyımış*

*Geh yel gibi donarımış
Gâh od olup yanarımış
Gâh toz olup tozarımış
Gâh yağmur u gâh kayımış*

*Bir günü doğdu âleme
Subh-i ezelden tâ ebed
Her gicesinün bir demi
Bin Leylet ü'l-İsrâyımış.*

Akşemseddin'in kurmuş olduğu Bayrâmiyye'nin Şemsiyye kolu kendisinden sonra Göynük'te oğlu Fazlullah, Kayseri'de İbrahim Tennûrî, İskilip'te Attaroğlu Muslihiddin, Ankara ve civarında ise Hamzatü's-Şâmî tarafından devam ettirilmiştir.⁷³

73 Yrd. Doç Dr. Mustafa Uzun, *Akşemseddin Hayatı, Eserleri Hakkında Bazı Meseleler*, Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri, Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yayınları, Ankara 1990.

Haji Bayram Vali's Poems translated by Victoria Holbrook

*If you want to know yourself
Seek the spirit in spirit
Give up your life to find it
Know yourself, come, know yourself*

*He who understands his deeds
Will know his own attribute
There he sees his own essence
Know yourself, come, know yourself*

*What appears is attribute
That which sees it is essence
What need for anything more
Know yourself, come, know yourself*

*He who has arrived at awe
Is completely drowned in light
He's found divine unity
Know yourself, come, know yourself*

*Bayram knows what he has said
There he found the one who knows
It was he who found himself
Know yourself, come, know yourself*

*There's no one who has the strength
Fortune's bow is hard to draw
Do not give your heart to it
It will make you fret and moan*

*It will carry off the game
Fortune's mightily skilful
What with so much mischief on
Where can one find any peace*

*Fortune's mortal and faithless
Don't believe a thing it says
It can make a pauper prince
And bring princes to ruin*

*All the learned are in awe
Wondering what this secret is
One can rule all the whole world
But never solve this riddle*

*The One is in unity
Not in multiplicity
Khizir didn't reach that far
Did not teach it to Moses*

*O wretched Hajji Bayram
Don't give your heart to the world
It's a magnificent trust
Don't let passion take your head*

*My God created a city
Located between the two worlds
A lovely young thing appeared there
At the edges of that city*

*Suddenly I reached that city
I watched while that city was built
Even I was built there also
Located between earth and stone*

*Arrows are shot from that city
Down they come and stab the liver
The words of the gnostics are sold
In the market of that city*

*Their students are cutting stones there
Which they offer to their master
They remember the name of God
With every piece of stone they cut*

*Gnostics understand what I say
The ignorant don't, they reproach
Hajji Bayram calls to prayer
From that city's tall minaret*

*What of this heart of mine, this heart of mine
It grieves and aches for you, this heart of mine*

*It's burned to ashes, burned, this heart of mine
And being burned found health, this heart of mine*

*It may be burned, it may be burned, but yet
It's dyed with love's color, this heart of mine*

*It has found what it sought within itself
Within itself, well done O heart of mine*

*Did not he say, Poverty is my pride
The one who came to be all the worlds' pride*

*Remember how it found its pride, its pride
Its pride in being naught, this heart of mine*

*I am Bayram [feast day] now, I am Bayram now
They enjoy a feast day with the friend now*

*Thanksgiving and praise, thanksgiving and praise
With the friend feasts today this heart of mine*

